

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Tova Landgren

Från skepticism till lovprisande – vad nu?

Synen på gemensam vårdnad över tid i svensk rätt

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Kristian Gustafsson

Termin: VT 2026

Innehåll

Summary	4
Sammanfattning	5
Förord.....	6
Förkortningar.....	7
1 Inledning	8
1.1 Bakgrund	8
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Metod, material och avgränsningar	9
1.4 Disposition.....	12
2 Gällande rätt.....	14
2.1 Vad innebär det att vara vårdnadshavare?	14
2.2 De två vårdnadsformerna	15
2.3 Vem blir vårdnadshavare?	16
2.4 Vårdnad efter äktenskapsskillnad eller separation	17
2.5 Domstolens prövning av vårdnadsfrågan	18
2.5.1 En helhetsbedömning	18
2.5.1.1 Föräldrars lämplighet.....	19
2.5.1.2 Förmåga att sätta barnets behov främst och gemensamt ansvarstagande	19
2.5.1.3 Risk för att barnet eller annan i familjen far illa ..	21
2.5.1.4 En nära och god kontakt med båda föräldrarna	22
2.5.1.5 Barnets åsikter	23
2.5.1.6 Kontinuitetsprincipen	23
2.5.2 Domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad i vårdnadstvister	24
2.5.3 Interimistiska beslut i vårdnadsfrågan	25
3 Synen på gemensam vårdnad över tid	26
3.1 1973 års reform.....	26
3.2 1976 års reform.....	28
3.3 1983 års reform.....	31
3.4 1991 års reform.....	35
3.5 1998 års reform.....	39
3.6 Icke-automatisk gemensam vårdnad från faderskapsfastställelsen: ett avsteg från 90-talets reformtrend.....	42
3.7 2006 års reform.....	43
3.8 2021 års reform.....	47

3.9	2025 års reform.....	49
4	Analys.....	52
4.1	Inledning.....	52
4.2	Uppfattningar om gemensam vårdnad över tid	52
4.3	Gällande rätt i ljuset av den historiska utvecklingen.....	55
4.3.1	Föräldrars möjligheter till gemensam vårdnad	55
4.3.2	Vårdnad efter äktenskapsskillnad eller separation.....	56
4.3.3	Omständigheter som ska beaktas vid prövningen av vårdnadsfrågan.....	57
4.3.4	Domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad i vårdnadstvister	60
4.3.5	Interimistiska beslut i vårdnadsfrågan	60
4.4	Avslutande kommentar.....	60
	Käll- och litteraturförteckning.....	62

Summary

Until 1976, parents' options for joint custody were limited. This type of child custody was only permitted for married parents living together. Since then, the rules on joint custody have undergone extensive reform.

This thesis examines whether the view of joint custody has changed over time in Swedish law. This is done through two sub-studies. The first sub-study is legal-dogmatic and addresses how parents can obtain joint custody, as well as how this type of child custody is affected in the event of a divorce or separation. This section also outlines the circumstances that the court must consider when examining the custody issue and its authority to decide on joint custody. The second sub-study is legal-historical and describes the views on joint custody that have been presented in parliamentary publications and other preparatory works from 1973 up to the present day. Case law are also discussed. The legal-historical study contributes to an understanding of the historical perspectives that have influenced current law. In this way, the two sub-studies are linked.

The study reveals that the historically most prominent argument for joint custody has been that this type of child custody serves the child's need for close and good contact with both parents. However, since 1 January 2025, the contact principle is no longer mentioned in the provision on the best interests of the child. This change was introduced despite preparatory works indicating that it could potentially lead to fewer court decisions granting joint custody. The thesis concludes that there has been a shift in the view of joint custody over time. Joint custody is still described as a desirable type of child custody, and this is reflected in current law in several respects. However, the objective no longer appears to be to promote an increased use of joint custody. The interest in protecting children from harm has grown stronger.

The thesis also shows that joint custody has been described as a type of child custody that may have both conflict-reducing and conflict-inducing effects. The current legal framework can be said to reflect both perspectives. On one hand, joint custody remains after divorce and separation to prevent further conflict between parents. On the other hand, unmarried parents do not automatically receive joint custody upon establishment of paternity, due to concerns that this could lead to more disputes. Moreover, the wording of Chapter 6, Section 5, second paragraph of the Children and Parents Code may be understood as reflecting the view that provisions on joint custody can affect the level of conflict between parents. Joint custody has also been considered to promote equal parenting. This view is still expressed today through the relatively simple procedures offered to unmarried parents who agree to establish joint custody.

Sammanfattning

Fram till 1976 var föräldrars möjligheter till gemensam vårdnad begränsade. Vårdnadsformen var endast tillåten för gifta föräldrar som bodde tillsammans. Sedan dess har reglerna om gemensam vårdnad genomgått en omfattande reformering.

I uppsatsen undersöks om synen på gemensam vårdnad har förändrats över tid i svensk rätt. Detta sker genom två delstudier. Den första delstudien är rättsdogmatisk och behandlar hur föräldrar kan få gemensam vårdnad samt hur denna vårdnadsform påverkas vid en eventuell äktenskapsskillnad eller separation. I denna del fastställs även vilka omständigheter domstolen ska beakta vid prövningen av vårdnadsfrågan samt vilken behörighet den har att besluta om gemensam vårdnad. Den andra delstudien är rättshistorisk och beskriver vilka uppfattningar om gemensam vårdnad som har framställts i riksdagstryck och övriga förarbeten från 1973 fram till idag. Även rättsfall diskuteras. Den rättshistoriska metoden bidrar till en förståelse för vilka historiska synsätt som har påverkat gällande rätt. På så sätt sammankopplas de två delstudierna.

Undersökningen visar att det historiskt sett mest framträdande argumentet för gemensam vårdnad har varit att vårdnadsformen tillgodoser barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Sedan den 1 januari 2025 omnämns dock inte kontaktprincipen i portalparagrafen om barnets bästa. Ändringen infördes trots att det i förarbetena angavs att den potentiellt kunde leda till färre domstolsbeslut om gemensam vårdnad. I uppsatsen nås slutsatsen att det har skett en förskjutning i synen på gemensam vårdnad över tid. Gemensam vårdnad beskrivs fortfarande som en bra vårdnadsform och denna uppfattning speglas i gällande rätt i flera avseenden. Målsättningen tycks dock inte längre vara att främja en ökad användning av gemensam vårdnad. Intresset av att skydda barn från att fara illa har vuxit sig starkare.

Uppsatsen visar även att gemensam vårdnad har beskrivits som en vårdnadsform som kan verka både konfliktdämpande och konfliktdrivande. Nuvarande regelverk kan sägas spegla båda synsätten. Å ena sidan kvarstår den gemensamma vårdnaden efter äktenskapsskillnad och separation för att förhindra ytterligare konflikter mellan föräldrarna. Å andra sidan får ogifta föräldrar inte gemensam vårdnad automatiskt från faderskapsfastställelsen på grund av farhågan att det skulle leda till fler tvister. Utformningen av 6 kap. 5 § andra stycket föräldrabalken (FB) kan även förstås utifrån uppfattningen att reglerna om gemensam vårdnad kan påverka konfliktnivån mellan föräldrar. Gemensam vårdnad har därutöver ansetts främja ett jämställt föräldraskap. Detta synsätt kommer till uttryck än idag genom de förhållandevis enkla rutiner som erbjuds ogifta föräldrar som är överens om att få till stånd gemensam vårdnad.

Förord

Fem års studier i Lund har nu kommit till sitt slut.

Tack till min handledare Kristian Gustafsson för värdefulla synpunkter på uppsatsen.

Tack till mina kollegor på Lagerlöfs Advokatbyrå för att ni tog emot mig med öppna armar som praktikant på termin fyra. Nu ser jag fram emot nästa kapitel hos er. Ett särskilt tack till Madeleine för att du har tagit din tid och korrekturläst mitt arbete.

Tack till mina fantastiska vänner som jag har fått äran att lära känna under studietiden. Tack för alla minnen och för att ni har gjort vardagen så mycket roligare.

Tack till mamma, pappa och Erica. Tack för att ni stöttar mig i allt jag gör och för att ni hjälper mig att behålla perspektivet bortom studierna.

Slutligen, tack till min Victor. Vad skulle jag gjort utan dig. Tack för ditt tålamod och tack för att du är du.

Malmö den 24 maj 2026,

Tova Landgren

Förkortningar

Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
Bet.	Utskottsbetänkande
Ds	Departementsserien
FB	Föräldrabalk (1949:381)
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift
Ju	Justitiedepartementet
LU	Lagutskottet
Mot.	Motion
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
Rskr.	Riksdagsskrivelse
S	Socialdepartementet
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
Trygghetsutredningen	Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer
VPK	Vänsterpartiet kommunisterna

1 Inledning

1.1 Bakgrund

År 2024 hade 92,92 procent av alla föräldrar i Sverige gemensam vårdnad om sina barn.¹ Gemensam vårdnad är således den dominerande vårdnadsformen i Sverige.

Begreppet vårdnad infördes först genom lagen om barn utom äktenskap och lagen om barn i äktenskap.² Ogifta mödrar fick ensam vårdnad, medan gifta par tilldelades vårdnaden gemensamt.³ Gemensam vårdnad var alltså förbehållen gifta föräldrar. År 1950 sammanfördes de nämnda lagarna till föräldrabalken (FB).⁴

Alltsedan 1970-talets början har vårdnadsreglerna i FB genomgått en omfattande reformering.⁵ Flera av reformerna syftade till att bana väg för att fler föräldrar skulle ha gemensam vårdnad.⁶ Reformernas inriktning ledde till att domstolarna presumerade att gemensam vårdnad var till barnets bästa även i det enskilda fallet.⁷ I flera efterföljande förarbeten har det tydligt påtalats att det inte föreligger en presumtion vare sig för eller mot gemensam vårdnad i vårdnadstvister.⁸ Det finns därmed inte någon bevisregel som talar för eller mot gemensam respektive ensam vårdnad i det enskilda fallet.⁹

Den 1 januari 2025 reformerades 6 kap. 2 a § FB. Reformen innebar att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna inte längre omnämns i lagtexten som en omständighet domstolen ska fästa särskilt avseende vid när den fastställer barnets bästa.¹⁰ Lagändringen motiverades främst med hänsyn till umgängesfrågor och de hjärtskärande fallen *Lilla hjärtat* och *Tintin* förefaller ha utgjort väsentliga drivkrafter.¹¹ Reformen väcker dock frågor eftersom vårdnadsreglerna länge har präglats av uppfattningen att gemensam vårdnad bäst tillgodoser barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Denna uppfattning har använts som argument till flera reformer vars syfte har varit att utöka föräldrars möjligheter till gemensam vårdnad och domstolens behörighet att besluta om denna vårdnadsform.¹² Professor Anna

¹ Statistikmyndigheten SCB, <<https://www.statistikdatabasen.scb.se/sq/175064>>. I skrivande stund har statistik för 2025 ännu inte publicerats.

² SOU 1995:79 s. 47.

³ 2 § i respektive lag, se prop. 1917:33 s. 3; prop. 1920:15 s. 41.

⁴ SFS 1949:381; prop. 1949:93.

⁵ Sjösten (2024) s. 38.

⁶ Prop. 1981/82:168 s. 1; prop. 1990/91:8 s. 26; prop. 1997/98:7 s. 1.

⁷ Prop. 2005/06:99 s. 171.

⁸ Se t.ex. prop. 2005/06:99 s. 51; SOU 2017:6 s. 530; prop. 2020/21:150 s. 70.

⁹ SOU 2017:6 s. 192.

¹⁰ SFS 2024:1174; prop. 2024/25:10.

¹¹ Prop. 2024/25:10 s. 10; Gustafsson (2026a) s. 110.

¹² Prop. 1975/76:170 s. 142; prop. 1990/91:8 s. 60; prop. 1997/98:7 s. 36; prop. 2005/06:99 s. 50.

Singer anser att betonandet av barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna säkerligen bidrog till 1998 års reform, som innebar att det blev möjligt att döma ut gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja.¹³ Domstolarna har alltså fått utökad behörighet att besluta om gemensam vårdnad, men sättet som reformerna har motiverats på tycks ha bytt karaktär. Frågan som därmed uppstår är om det har skett en förskjutning i synen på gemensam vårdnad över tid.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka om synen på gemensam vårdnad har förändrats över tid i svensk rätt. Syftet är dels att fastställa gällande rätt, dels att redogöra för rättsutvecklingen och för vilka uppfattningar om gemensam vårdnad som har kommit till uttryck i lagstiftningsärenden från 1973 till idag.¹⁴ Uppsatsen bidrar genom ett rättshistoriskt perspektiv till förståelsen av de synsätt på gemensam vårdnad som har påverkat idag gällande rätt.

För att uppfylla syftet besvarar jag följande frågeställningar:

1. På vilka sätt kan föräldrar få gemensam vårdnad och vad händer med den gemensamma vårdnaden vid äktenskapsskillnad eller separation¹⁵?
2. Vilka omständigheter ska domstolen beakta vid prövning av vårdnadsfrågan¹⁶ vid såväl slutligt avgörande som interimistiskt beslut, samt vilken behörighet har domstolen att besluta om gemensam vårdnad?
3. Vilka typer av uppfattningar om gemensam vårdnad har framställts i lagstiftningsärenden från 1973 fram till idag?
4. Hur kan synen på gemensam vårdnad, som den kommer till uttryck i gällande rätt, förstås utifrån ett rättshistoriskt perspektiv?

1.3 Metod, material och avgränsningar

I uppsatsen kombineras en rättshistorisk och rättsdogmatisk metod för att besvara frågeställningarna. När det gäller förhållandet mellan dessa metoder har professor emeritus Gerhard Hafström uttalat följande: ”Att söka utforska gällande rätt utan att beakta dess ursprung och framväxt vore som att studera nätverket i ett träds krona men glömma dess stam och rottrådar.”¹⁷

¹³ Singer (2024) s. 158.

¹⁴ Under avsnitt 1.3 motiveras den valda tidsperioden.

¹⁵ Med *separation* avses i denna uppsats upplösning av ett samboförhållande där det finns gemensamma barn med i bilden.

¹⁶ Med *vårdnadsfrågan* avses frågan om vårdnaden ska vara gemensam eller anförtrons en av föräldrarna ensam.

¹⁷ Hafström (1971) s. 101.

Rättshistoria kan således utgöra en förklaringsmodell för att förstå vårt gällande rättssystem, eftersom gällande rätt influeras av den historiska utvecklingen.¹⁸ Inom ramen för uppsatsen innebär detta att de samtida reglerna om gemensam vårdnad har påverkats och begränsats av tidigare beslut, händelser och problem kopplade till den rättsliga regleringen av vårdnadsformen.¹⁹ Med dessa utgångspunkter är en rättshistorisk metod användbar för att djupare förstå *varför* reglerna om gemensam vårdnad har fått sin nuvarande utformning, vilka synsätt som har påverkat utvecklingen samt vilka av dessa som kommer till uttryck i gällande rätt.

Uppsatsens första och andra frågeställning har besvarats med hjälp av den rättsdogmatiska metoden. Rättsdogmatiken definieras ofta som en metod vars syfte är att beskriva gällande rätt med ledning av de vedertagna rättskällorna. Professor Claes Sandgren anser att denna definition inte är träffande, eftersom gällande rätt inte finns någonstans och väntar på att bli upptäckt. En mer korrekt definition är därför att metoden används för att konstruera gällande rätt. Denna konstruktion sker genom att svar söks i rättskällorna och sedan görs en sammanvägd bedömning av vad som är gällande rätt.²⁰ En rättskälla kan i sin tur definieras som en källa med rättslig auktoritet. Det innebär att regler som fastslås i rättskällan ska tillämpas på grund av sitt upphov, av s.k. auktoritetsskäl. Det är tillräckligt att regeln har sin härkomst i en rättskälla för att regeln ska tillämpas, såvida det inte finns starkare motstånd för att regeln inte ska tillämpas. Ju starkare motstånd som krävs, desto större auktoritet har rättskällan. Enligt teorin om erkänningsregeln uppkommer rättskällestatus när jurister i en specifik rättsordning systematiskt tillskriver vissa typer av regler från en viss källa auktoritet.²¹ I svensk rätt anses lagstiftning, förarbeten i form av propositioner och utredningsbetänkanden samt prejudicerande rättsfall otvetydigt ha rättskällestatus.²² Juris doktor Kristian Gustafsson inordnar rättsvetenskaplig doktrin i en kategori som han benämner *källor med ifrågasatt auktoritet*. Han framhåller att det är oklart om doktrin kan betraktas som en rättskälla i svensk rätt eftersom det saknas empiriska studier som visar hur svenska jurister förhåller sig till denna källa.²³ Jag ansluter mig till Gustafssons klassificering av doktrins auktoritet. Källor med tvetydig rättslig auktoritet kan dock tillämpas av sakskalet. Sakskalet utgör, till skillnad från auktoritetsskäl, handlingsskäl på grund av sitt innehåll. Jag hänvisar följaktligen till doktrin när litteraturen innehåller övertygande argument för en viss tolkning av en rättsregel.²⁴ Jag har i dessa fall bedömt att argumentationen är tillräckligt välgrundad och att det därmed finns sakskalet för att lägga tolkningen till grund för den rättsliga bedömningen.

¹⁸ Modéer (2009) s. 36.

¹⁹ Björverud (2024) s. 24.

²⁰ Sandgren (2025) s. 51 f.; Kleineman (2025) s. 25.

²¹ Dahlman (2019) s. 61–68.

²² Dahlman (2019) s. 68–70.

²³ Gustafsson (2022) s. 32 f.

²⁴ Dahlman (2019) s. 65.

Vidare hänvisar jag till hovrättspraxis för att fastställa gällande rätt, främst när det saknas avgöranden från Högsta domstolen (HD). Enligt professor Christian Dahlman har hovrättspraxis viss rättslig auktoritet. Detta grundar han på att hovrätterna stundtals hänvisar till ett avgörande från en annan hovrätt där omständigheterna är lika. Det andra hovrättsavgörandet fungerar som ett handlingsskäl för den aktuella hovrätten att lösa rättsfrågan på ett liknande sätt. Dahlman framför att även om handlingsskälet relativt lätt kan åsidosättas av motskäl är det likaväl ett handlingsskäl. Hovrättspraxis har således rättslig auktoritet och därmed rättskällestatus.²⁵

Uppsatsens tredje frågeställning har besvarats med hjälp av den rättshistoriska metoden och med utgångspunkt i förarbeten. I denna del av uppsatsen är förarbetsmaterialet begränsat i tid. Jag beaktar rättsutvecklingen med start 1973, då FB:s regler om vårdnad reformerades för första gången.²⁶ Till detta kommer att reformen präglades av en återhållsam inställning till gemensam vårdnad. Startpunkten skapar således en tydlig kontrast till hur argumentationen sedan utvecklades. Eftersom jag ämnar utreda om synen har förändrats från 1973 fram till idag har jag ingen begränsning i sluttid. 2025 års reform är emellertid den senaste reformen som diskuteras, eftersom de lagändringar som har genomförts därefter varken har påverkat *föräldrars*²⁷ möjligheter till gemensam vårdnad eller domstolens behörighet att besluta om denna vårdnadsform.²⁸

Den rättshistoriska delen av uppsatsen gör inte anspråk på att fastställa gällande rätt vid olika tidpunkter. Som en del av att beskriva vilka uppfattningar om gemensam vårdnad som har kommit till uttryck i lagstiftningsärenden från 1973 fram till idag, redogörs dock för de reformer som på olika sätt har påverkat föräldrars möjligheter till denna vårdnadsform. Mot bakgrund av att avsikten inte har varit att fastställa gällande rätt, har materialets rättskälleauktori- tet varit av mindre relevans. Den rättshistoriska metoden har i stället möjliggjort en bredare hantering av källmaterialet. Jag har därför inte enbart beaktat argument som har framförts av lagstiftaren, utan även sådana som har förts fram av enskilda riksdagsledamöter i motioner och riksdagsdebatter.²⁹ På så sätt har jag fått en förståelse för hur det har talats om gemensam vårdnad över tid samt vilka värderingar och intressen som har varit framträdande. På grund av utrymmesskäl har det inte varit möjligt att inkludera alla motioner eller anföranden under en riksdagsdebatt. Vid urvalet har jag strävat efter att återge en nyanserad bild av vilka uppfattningar som har framställts över tid. I

²⁵ Dahlman (2019) s. 70.

²⁶ Sjösten (2024) s. 39 f.

²⁷ Med begreppet föräldrar avses i uppsatsen *rättsliga* föräldrar, det vill säga mor och far. Därtill anses en kvinna i en samkönad relation som inte har fött barnet vara förälder enligt 1 kap. 9 § FB. Det rättsliga föräldraskapet har flera rättsverkningar, däribland en rätt att göra anspråk på vårdnaden. Se Mägi och Zimmerman (2015) s. 148–150.

²⁸ De lagändringar som har införts efter 2025 års reform är SFS 2025:402, SFS 2025:1289 och SFS 2025:1490.

²⁹ Jfr Björverud (2024) s. 27.

vissa förarbeten förekommer uttalanden som rör beteendevetenskaplig forskning om barn. Sådan forskning skriver jag också om, eftersom det har varit värdefullt för att förstå varifrån argumenten i förarbeten och riksdagsdiskussioner har hämtats.

De förarbeten som har varit nödvändiga för att kartlägga synen på gemensam vårdnad över tid har identifierats med hjälp av sökordet *föräldrabalk* i Regeringskansliets rättsdatabas, via funktionen *författningsregister*. Jag har därefter noga studerat argumentationen inför respektive reform. Jag har identifierat återkommande argumentationsmönster och teman, samt eventuella förskjutningar över tid som skulle kunna antyda en förändring i synsätt. Genom att ta hänsyn till vilka rättspolitiska målsättningar och värderingar som påverkade lagstiftningen vid den aktuella tiden har jag kunnat analysera orsakerna till förändringar i argumentationen.³⁰

Den fjärde frågeställningen har besvarats genom en analys av vad som har framkommit vid besvarandet av övriga frågeställningar. I analysen har jag kombinerat den rättsdogmatiska och den rättshistoriska metoden på det sätt som beskrivs i metodavsnittets första stycke.

Slutligen ska nämnas att det generativa AI-verktyget ChatGPT har använts för språkförbättring och för översättning av uppsatsens sammanfattning till engelska. Verktyget har använts i enlighet med Juridiska fakultetens vid Lunds universitets policy för generativ AI.³¹ Alla tankar i uppsatsen är mina egna.

1.4 Disposition

Uppsatsen är indelad i fyra kapitel. I *kapitel två* fastställs gällande rätt. Kapitlet inleds med en redogörelse för vad det innebär att vara vårdnadshavare. Även de två vårdnadsformerna beskrivs. Därefter redogör jag för reglerna om vem som blir vårdnadshavare efter barnets födsel samt hur vårdnaden påverkas vid äktenskapsskillnad eller separation. Efter det vänds blicken mot vårdnadstvister och de regler som domstolen har att förhålla sig till när den ska besluta slutligt eller interimistiskt i vårdnadsfrågan. Kapitel två är placerat först i den utredande delen eftersom där ges en introduktion till uppsatsens centrala begrepp. Tanken är att läsaren på så sätt ska kunna tillgodogöra sig efterföljande material bättre.

I uppsatsens *tredje kapitel* redogör jag för vilka uppfattningar om gemensam vårdnad som har kommit till uttryck i lagstiftningsärenden från 1973 fram till idag. Kapitlet innehåller en kronologisk genomgång av reformernas innebörd och den argumentation som har förts i anslutning till varje reform. Varje

³⁰ Jfr Björverud (2024) s. 17.

³¹ Juridiska fakulteten vid Lunds universitet (2023) s. 1–3.

avsnitt avslutas med en sammanfattande kommentar om vilken riktningsförändring som framgår i synen på gemensam vårdnad.

Uppsatsens *fjärde kapitel* består av en analys där frågeställningarna besvaras och mina slutsatser presenteras. Fråga ett och två besvaras redan i kapitel två, varför analysen ägnas åt att diskutera hur gällande rätt kan förstås utifrån de uppfattningar om gemensam vårdnad som har framställts i lagstiftningsärenden över tid.

2 Gällande rätt

2.1 Vad innebär det att vara vårdnadshavare?

Att ha vårdnaden om ett barn kan beskrivas som att ha det *juridiska ansvaret* för barnets person.³² Av 6 kap. 2 § andra stycket FB framgår att vårdnadshavaren har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska säkerställa att barnets behov blir tillgodosedda. Barnets behov återfinns i 6 kap. 1 § FB. Bestämmelsen föreskriver att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Vidare ska barnet behandlas med aktning för sin person och egenart. Barnet får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Vårdnadshavaren ska vidare, enligt 6 kap. 2 § andra stycket FB, utöva tillsyn över barnet med hänsyn till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter samt bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. Vårdnadshavaren har också ett ansvar att förhindra att barnet orsakar skada för tredje man. I 6 kap. 2 § andra stycket FB anges att vårdnadshavaren ska se till att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas. Enligt 6 kap. 11 § FB har vårdnadshavaren både en rättighet och en skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Det innebär att vårdnadshavaren exempelvis beslutar var barnet ska bo och gå i skola.³³

Av 6 kap. 11 § FB framgår att vårdnadshavaren ska ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål i takt med att barnet blir äldre och utvecklas. Enligt 6 kap. 2 § första stycket FB upphör vårdnaden den dag barnet fyller 18 år.

Den rättsliga vårdnaden ska skiljas från den *faktiska vården* om ett barn, det vill säga den dagliga omsorgen. Här avses exempelvis beslut om kläder, sovtider och hur barnet ska tillbringa sin fritid.³⁴ När det finns två vårdnadshavare och de bor tillsammans, utövar som huvudregel båda föräldrarna den faktiska vården om barnet. I de fall föräldrar har gemensam vårdnad utan att bo tillsammans, utövas den dagliga omsorgen av den förälder som har hand om barnet vid tillfället.³⁵ Den faktiska vården kan även innehas av någon som inte är vårdnadshavare. Barnet kan till exempel vårdas i ett familjehem enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, utan att någon ändring har gjorts i den rättsliga vårdnaden.³⁶

³² Prop. 1981/82:168 s. 60; Sjösten (2024) s. 263.

³³ SOU 2007:52 s. 32 f.; prop. 1975/76:170 s. 178.

³⁴ Se t.ex. prop. 2009/10:192 s. 21; prop. 1997/98:7 s. 56; prop. 1981/82:168 s. 60.

³⁵ Prop. 2009/10:192 s. 21.

³⁶ Prop. 1981/82:168 s. 60 f.

2.2 De två vårdnadsformerna

Av 6 kap. 2 § första stycket FB framgår att ett barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnande vårdnadshavare eller åt en tillfällig vårdnadshavare. Om båda föräldrarna är vårdnadshavare för barnet har de gemensam vårdnad. Av 6 kap. 13 § FB följer, genom hänvisning till 6 kap. 11 § FB, att vårdnadshavarna har *gemensam beslutanderätt*. Det innebär att föräldrarna tillsammans ska fatta beslut i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Det gäller även om föräldrarna inte bor tillsammans, men då har den förälder som har barnet hos sig vid det aktuella tillfället rätt att ensamt fatta de flesta vardagliga besluten som hör till den dagliga omsorgen av barnet.³⁷ För frågor som inte är av vardaglig karaktär krävs att båda vårdnadshavarna lämnar medgivande till beslut, antingen genom underskrifter eller muntligt samtycke.³⁸ Som huvudregel är så fallet rörande exempelvis pass för barnet, skolval och folkbokföring.³⁹

Den gemensamma beslutanderätten kan enligt 6 kap. 13 § andra stycket FB inskränkas endast om en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller av någon annan anledning är tillfälligt förhindrad att ta del i beslut som inte utan olägenhet kan avvaktas. En vårdnadshavare får inte anses förhindrad att delta i beslutsfattandet om det är möjligt att inhämta dennes mening utan att beslutsprocessen försvåras i orimlig grad eller försenas på ett sätt som medför verklig olägenhet för barnet.⁴⁰ Beslut som har ingripande betydelse för barnets framtid får inte fattas av den ena vårdnadshavaren själv, såvida inte barnets bästa uppenbarligen kräver det. Enligt Mats Sjösten, juris licentiat i civilrätt och före detta lagman vid Varbergs tingsrätt, uppstår en sådan situation nästan aldrig i praktiken.⁴¹ Frågor om barnets skolgång och bosättning är exempel på beslut av ingripande karaktär. Av förarbetena framgår att om ett beslut har fattats av den ena vårdnadshavaren själv trots att det inte hade behövt fattas omgående, kan den förälder som inte har deltagit i beslutet i vissa fall hävda att det inte ska gälla.⁴² Sjösten anför dock att det i praktiken inte är möjligt att påtala ett överskridande av den gemensamma beslutanderätten. Vårdnadshavaren får i stället väcka talan om ändring i vårdnaden.⁴³

En förälder som är ensam vårdnadshavare får själv besluta i alla frågor om barnet. Vårdnadshavarens beslutanderätt är oinskränkt, med undantag för frågor om barnets efternamn och i viss mån adoption.⁴⁴ Den förälder som inte är

³⁷ Prop. 1997/98:7 s. 54. Se även avsnitt 2.1.

³⁸ Schiratzki (2025) s. 67. Se undantag i 6 kap. 13 a § FB rörande viss psykiatrisk och psykologisk vård till barnet.

³⁹ 11 § andra stycket passlagen (1978:302); 10 kap. 30 § skollagen (2010:800); 30 § första stycket folkbokföringslagen (1991:481).

⁴⁰ SOU 1995:79 s. 86.

⁴¹ Sjösten (2024) s. 265.

⁴² Prop. 1975/76:170 s. 178.

⁴³ Sjösten (2024) s. 266.

⁴⁴ Sjösten (2024) s. 271 och 285.

vårdnadshavare har, förutom underhållsskyldighet, inga verkställbara skyldigheter gentemot barnet.⁴⁵ Han eller hon har dock ett antal rättigheter, exempelvis en rätt att få upplysningar från vårdnadshavaren om barnet enligt 6 kap. 15 § fjärde stycket FB. Vidare anges i samma paragraf första stycket, att barnet har rätt till umgänge med den förälder som inte är vårdnadshavare, utom när det strider mot barnets bästa.

2.3 Vem blir vårdnadshavare?

Enligt 6 kap. 3 § första stycket FB får föräldrar som är gifta med varandra vid barnets födsel gemensam vårdnad automatiskt utan att någon åtgärd behöver vidtas.⁴⁶

Om föräldrarna inte är gifta med varandra vid barnets födsel blir den som föder barnet ensam vårdnadshavare enligt 6 kap. 3 § första stycket FB. Om föräldrarna senare ingår äktenskap med varandra står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem båda, om inte rätten dessförinnan har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnande vårdnadshavare eller åt en tillfällig vårdnadshavare.

Föräldrar som önskar utöva vårdnaden gemensamt kan, enligt 6 kap. 4 § första stycket FB, vända sig till domstol som ska besluta i enlighet med deras begäran. Ett sådant utfall förutsätter dock att gemensam vårdnad inte är uppenbart oförenlig med barnets bästa. Ett enklare förfarande beskrivs i bestämmelsens andra stycke och kan användas om barnet är folkbokfört i Sverige. Föräldrarna kan tillsammans göra en anmälan om gemensam vårdnad till socialnämnden i samband med att nämnden ska godkänna faderskapsbeträktelsen eller, om den andra föräldern som inte har fött barnet är en kvinna, i samband med föräldraskapsbeträktelsen.⁴⁷ När socialnämnden har godkänt faderskaps- eller föräldraskapsbeträktelsen översänds denna handling tillsammans med anmälan om gemensam vårdnad till Skatteverket för registrering.⁴⁸ Sedan 2022 kan föräldrar som är myndiga och folkbokförda i Sverige välja att i stället bekräfta faderskapet eller föräldraskapet digitalt hos Skatteverket inom 14 dagar efter barnets födsel.⁴⁹ I direkt anslutning till detta kan föräldrarna anmäla gemensam vårdnad.⁵⁰ En sådan anmälan kan även göras vid ett senare tillfälle, under förutsättning att beslut om vårdnaden inte har meddelats

⁴⁵ Schiratzki (2025) s. 61.

⁴⁶ Schiratzki (1997) s. 198.

⁴⁷ 6 kap. 4 § andra stycket 1 FB.

⁴⁸ 4 § kungörelsen (1973:810) om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap, m.m.

⁴⁹ 1 kap. 4 a § FB; prop. 2020/21:176 s. 45. Genom hänvisningar i 1 kap. 9 § tredje stycket FB framgår att paragrafen även tillämpas vid bekräftelse av föräldraskap.

⁵⁰ Prop. 2020/21:176 s. 46.

tidigare.⁵¹ När Skatteverket mottar en anmälan om gemensam vårdnad sker ingen prövning av barnets bästa.⁵²

Samtliga alternativ som beskrivs ovan förutsätter att den som har fött barnet samtycker till att den andra föräldern får del i vårdnaden. Är föräldrarna inte överens om att vårdnaden ska vara gemensam får den förälder som vill ha del i vårdnaden väcka talan vid domstol, enligt 6 kap. 5 § tredje stycket FB.

Om ett domstolsbeslut i vårdnadsfrågan tidigare har meddelats eller om barnet inte är folkbokfört i Sverige, kan föräldrarna inte få gemensam vårdnad genom de alternativ som beskrivs i 6 kap. 4 § andra stycket FB. I sådana situationer får föräldrarna gemensamt vända sig till domstolen i enlighet med 6 kap. 4 § första stycket FB.⁵³

2.4 Vårdnad efter äktenskapsskillnad eller separation

Äktenskapsskillnad eller separation har som utgångspunkt inga implikationer för vårdnaden om föräldrars gemensamma barn. 6 kap. 3 § andra stycket FB föreskriver att den gemensamma vårdnaden som huvudregel består efter äktenskapsskillnad, om den inte upplöses enligt 5, 7 eller 8 §. 6 kap. 5 § FB avser den situation när en av föräldrarna har ansökt om stämning för att få till stånd en ändring i vårdnaden. 6 kap. 7 § FB aktualiseras när omsorgsbrister i vårdnadsutövandet har uppdagats, i de flesta fall när barnet har varit föremål för tvångsvård.⁵⁴ Enligt bestämmelsen ska rätten alltid besluta om ändring i vårdnaden när omsorgsbristerna medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. 6 kap. 8 § FB reglerar situationer där vårdnaden om ett barn ska flyttas till särskilt förordnande vårdnadshavare på grund av att barnet stadigvarande har vårdats och fostrats i ett familjehem.

I mål om äktenskapsskillnad får rätten *ex officio*, det vill säga utan att parterna har yrkat det, besluta att en av föräldrarna ska ha ensam vårdnad. En förutsättning är att gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa enligt 6 kap. 5 § tredje stycket FB. Om den gemensamma vårdnaden inte upplöses i samband med äktenskapsskillnad ska rätten i domen erinra om att vårdnaden alltså är gemensam.⁵⁵

Om ett ogift föräldrapar som har fått gemensam vårdnad i enlighet med 6 kap. 4 § FB separerar, består den gemensamma vårdnaden även efter separation.⁵⁶ Domstolens ovannämnda officialprövning enligt 6 kap. 5 § tredje stycket FB,

⁵¹ 6 kap. 4 § andra stycket 2 FB.

⁵² Schiratzki (2019) s. 91.

⁵³ Schiratzki (1997) s. 270.

⁵⁴ Prop. 1981/82:168 s. 68.

⁵⁵ 6 kap. 3 § andra stycket FB.

⁵⁶ Prop. 1975/76:170 s. 1 f.; Singer (2024) s. 154.

aktualiseras endast i mål om äktenskapsskillnad.⁵⁷ Detta beror på att en separation inte kräver inblandning av domstol.⁵⁸ Den gemensamma vårdnaden består dock inte om föräldrarna upprättar ett avtal om ensam vårdnad i enlighet med 6 kap. 6 § FB. Bestämmelsen föreskriver att föräldrar kan avtala om att en av dem ska ha ensam vårdnad eller att vårdnaden ska vara gemensam. Avtalet ska gälla om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Av 6 kap. 2 a § FB följer att barnets bästa ska vara avgörande vid alla frågor om vårdnad, således även vid nämndens bedömning av avtalet.⁵⁹ Det ska tilläggas att 6 kap. 6 § andra stycket FB föreskriver att ett avtal om gemensam vårdnad ska godkännas om det inte är *uppenbart* att avtalet är oförenligt med barnets bästa. Motsvarande gäller inte för ett avtal om ensam vårdnad, vilket ska godkännas om det är förenligt med barnets bästa.⁶⁰

2.5 Domstolens prövning av vårdnadsfrågan

2.5.1 En helhetsbedömning

För alla frågor om vårdnad, boende och umgänge ska barnets bästa vara *avgörande* enligt 6 kap. 2 a § första stycket FB. Det innebär att inga andra intressen får gå före barnets bästa, inte heller föräldrarnas intressen.⁶¹ 6 kap. 2 a § FB är mer långtgående än artikel 3.1 i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Artikel 3.1 föreskriver att barnets bästa ska beaktas *i första hand*. Konventionen tillåter därmed, till skillnad från FB, att andra intressen än barnets får utslagsgivande betydelse i vissa fall.⁶²

Vid prövning av vårdnadsfrågan ska domstolen göra en samlad bedömning av vad som är barnets bästa utifrån de individuella omständigheterna i det enskilda fallet. Det innebär att domstolen ska fastställa vad som är bäst för just det barnet eller barnen som tvisten rör och sedan avgöra vårdnadsfrågan utefter det. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. I den mån det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas.⁶³

Fastställandet av det enskilda barnets bästa ska grundas på kunskap och beprövad erfarenhet.⁶⁴ Det innebär att domstolen i sin bedömning ska ledas av vedertagna kunskaper om vad barn på gruppnivå mår bra av respektive inte mår bra av. Exempel på vedertagen kunskap är att barn inte mår bra av att

⁵⁷ Schiratzki (1997) s. 269 f.

⁵⁸ SOU 1979:63 s. 73 och 181. Jfr även 5 kap. 6 § äktenskapsbalken med 2 § första stycket 2 sambolagen (2003:376).

⁵⁹ Jfr prop. 2020/21:150 s. 41.

⁶⁰ Prop. 1997/98:7 s. 110.

⁶¹ Prop. 2005/06:99 s. 85.

⁶² NJA 2020 s. 761 p. 22.

⁶³ Prop. 2024/2025:10 s. 14 och 17; prop. 2020/21:150 s. 41; prop. 2005/06:99 s. 40.

⁶⁴ Se t.ex. NJA 2023 s. 1018 p. 7; prop. 2020/21:150 s. 129.

utsätts för våld.⁶⁵ Det är även vedertaget att barn som utgångspunkt behöver båda sina föräldrar, men att de inte mår bra när föräldrarna inte kan samarbeta och fatta gemensamma beslut i frågor om barnet.⁶⁶

I det följande redogörs för de omständigheter som domstolen ska beakta inom ramen för helhetsbedömningen av barnets bästa vid prövning av vårdnadsfrågan. Redogörelsen följer en ordning som enligt Sjösten brukar tillämpas av domstolarna.⁶⁷ Det ska dock understrykas att de individuella förhållandena avgör vilken omständighet som domstolen prövar först, varför ordningen kan se annorlunda ut. Det faktum att barnets bästa ska fastställas i varje enskilt fall innebär även att det kan finnas andra relevanta omständigheter att ta hänsyn till, utöver de som behandlas nedan.⁶⁸

2.5.1.1 *Föräldrars lämplighet*

En omständighet som ibland anförs till stöd för att ensam vårdnad är förenlig med barnets bästa är att den andra föräldern är olämplig som vårdnadshavare. Det finns flera omständigheter som *kan* tala för olämplighet, exempelvis om föräldern i fråga nyligen har haft ett drogmissbruk.⁶⁹ I NJA 1992 s. 93 ifrågasatte HD faderns lämplighet som vårdnadshavare eftersom han hade misskrediterat modern inför barnet. Avgörandet ger även uttryck för att egenmäktighet med barn som utgångspunkt innebär att det finns anledning att ifrågasätta en förälders lämplighet som vårdnadshavare.⁷⁰ Om ingen av föräldrarna anses olämpliga har deras lämplighet ofta ingen avgörande betydelse för vårdnadsfrågan.⁷¹ Domstolen får då gå vidare och pröva om föräldrarna har förutsättningar att utöva vårdnaden gemensamt enligt den bedömningsgrund som beskrivs nedan i avsnitt 2.5.1.2. Om det saknas sådana förutsättningar kan vårdnaden anförtros den förälder som är mest lämplig.⁷²

2.5.1.2 *Förmåga att sätta barnets behov främst och gemensamt ansvarstagande*

En annan omständighet som rätten ska beakta särskilt vid prövningen av vårdnadsfrågan är föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor om barnet. Detta följer av 6 kap. 5 § andra stycket FB. Föräldrarnas förmåga att ta ett gemensamt ansvar innebär att de tillsammans kan lösa frågor som rör barnet och som omfattas av vårdnadsansvaret. Det kan till exempel handla om att fatta beslut om skolval eller annan omsorg, samt att se till att barnet får tillgång till eventuella stöd- och hjälpinsatser. Det gemensamma ansvaret kan uppfyllas även om föräldrarna har begränsad

⁶⁵ Gustafsson (2026a) s. 108 f.

⁶⁶ Ds 1999:57 s. 123 och 130 f.

⁶⁷ Sjösten (2024) s. 120.

⁶⁸ Sjösten (2024) s. 120.

⁶⁹ Se t.ex. Svea hovrätts dom den 2 november 2020 i mål T 209–20 (på s. 4).

⁷⁰ NJA 1992 s. 93 (på s. 103).

⁷¹ Sjösten (2024) s. 125 f.

⁷² Se t.ex. NJA 1989 s. 335.

kontakt med varandra och oavsett på vilket sätt kontakterna sker. Enligt förarbetena utesluter ett i praktiken begränsat samarbete inte att föräldrarna kan ta ett gemensamt ansvar. Avgörande är att föräldrarna, när det krävs, kan sätta barnets behov främst och tillsammans fatta beslut som är till barnets bästa. Hur föräldrarna gör detta är mindre relevant. I stället är det *konsekvenserna för barnet* som ska tillmätas betydelse i domstolens bedömning. I motiven anges att ett visst mått av ömsesidigt engagemang krävs för att ett gemensamt ansvarstagande ska kunna konstateras. Den ena föräldern ska inte behöva vänta på besked från den andra föräldern eller ständigt verka för att få han eller hon delaktig. Om det är nödvändigt för att undvika dispyter kan den ena föräldern ta ett steg tillbaka och inte ta aktiv ställning i alla frågor.⁷³ Som tidigare nämnt innebär gemensam vårdnad dock att vårdnadshavarna har gemensam beslutanderätt, vilket förutsätter att båda tar aktiv ställning i frågor som kräver bådas samtycke.⁷⁴

Det finns ännu inget prejudicerande avgörande som har tillämpat nuvarande lydelse i 6 kap. 5 § andra stycket FB om föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet. I NJA 2024 s. 480 tillämpade tingsrätten och hovrätten 6 kap. 5 § andra stycket FB. Båda fann att gemensam vårdnad var utesluten med hänsyn till att föräldrarna inte hade haft någon kontakt med varandra sedan deras separation nio år tidigare, varför de inte bedömdes kunna ta ett gemensamt ansvar i frågor om barnen.⁷⁵ HD diskuterade inte parternas förutsättningar för gemensam vårdnad, utan prövade direkt frågan om överflyttning av vårdnaden från den ena föräldern till den andra.⁷⁶

HD:s förhållningssätt till föräldrars samarbete i NJA 2007 s. 382 anses dock gälla fortfarande.⁷⁷ HD uttalade där följande:

En gemensam vårdnad får således förutsätta att det finns en realistisk möjlighet för föräldrarna att gemensamt och inom rimlig tid lösa de frågor som rör barnet och hantera de delade meningar som kan finnas, utan att de mer regelmässigt behöver hjälp utifrån för att fatta beslut och utan att det uppstår ständiga konflikter som drabbar barnet. Gemensam vårdnad kräver att föräldrarna kan ta gemensamt ansvar. Uttryck för brist på förtroende för den andra föräldern liksom för bristande vilja eller förmåga att vara flexibel och jämkas samman sin uppfattning med den andres är tecken som tyder på att gemensam vårdnad kan vara oförenlig med barnets bästa. En konflikt mellan föräldrarna bör dock inte utesluta gemensam vårdnad, om motsättningarna kan antas vara av

⁷³ Prop. 2020/21:150 s. 72.

⁷⁴ Se avsnitt 2.2.

⁷⁵ NJA 2024 s. 480 (på s. 486 och 492).

⁷⁶ NJA 2024 s. 480 (på s. 497–500).

⁷⁷ Gustafsson (2026b) s. 103.

övergående natur och därför inte bedöms hindra ett fungerande samarbete på längre sikt i frågor som rör barnet.⁷⁸

Det finns härutöver hovrättsavgöranden som har tillämpat den nuvarande lydelsen i 6 kap. 5 § andra stycket FB. I ett mål, för att exemplifiera en sådan bedömning, konstaterade Svea hovrätt att parterna under flera års tid hade haft ett fungerande samarbete rörande barnets umgänge med pappan. Även om föräldrarna inte alltid hade varit överens om det umgänge som hade ägt rum utanför umgängesschemat, framhöll hovrätten att de hade kunnat lösa dessa meningsskiljaktigheter utan att det gick ut över barnet. Hovrätten framhöll vidare att parterna kommunicerade med varandra om barnets sjukvård och skolgång, samt att det för gemensam vårdnad inte krävs att föräldrar har samsyn i alla frågor. Föräldrarnas olika synpunkter om barnets allergier föranledde därför ingen ändring i den gemensamma vårdnaden.⁷⁹ I ett annat mål fann Hovrätten över Skåne och Blekinge att föräldrarna inte kunde ta ett gemensamt ansvar i frågor om barnen, eftersom all kommunikation skedde med barnen som mellanhand.⁸⁰

2.5.1.3 Risk för att barnet eller annan i familjen far illa

Vid prövningen av vårdnadsfrågan ska rätten även fästa särskilt avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller annat övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Detta anges i 6 kap. 2 § andra stycket FB. Som utgångspunkt anses det svårt att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen för gemensam vårdnad om den ena föräldern gör sig skyldig till övergrepp mot den andra föräldern eller någon annan i familjen.⁸¹ I NJA 2006 s. 26 bedömde HD att gemensam vårdnad inte var till barnets bästa eftersom modern hade dömts för försök till dråp på fadern och fadern hade uttryckt att han inte ville ha någon direkt kontakt med modern.⁸² En bedömning i varje enskilt fall måste dock göras, vari våldspåståendena verifieras genom en riskbedömning. Riskbedömningen ska grundas på vad som är utrett om tidigare inträffade händelser och om andra faktiska omständigheter.⁸³ Om det är klarlagt att övergrepp inom familjen har ägt rum har det exempelvis betydelse när övergreppen skedde, om de utövades systematiskt eller mot flera personer samt hur relationen mellan barnet och föräldern har fungerat sedan dess. Om föräldern har genomgått behandling och/eller tar ansvar för sitt handlande kan det påverka bedömningen.⁸⁴

⁷⁸ NJA 2007 s. 382 (på s. 394).

⁷⁹ Svea hovrätts dom den 21 februari 2025 i mål T 3791–24.

⁸⁰ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 22 december 2021 i mål T 364–21.

⁸¹ Prop. 2020/21:150 s. 75; prop. 2005/06:99 s. 50 f.

⁸² NJA 2006 s. 26 (på s. 31 f.).

⁸³ Prop. 2024/25:10 s. 19; prop. 2005/06:99 s. 42.

⁸⁴ Prop. 2005/06:99 s. 42 f. Jfr även NJA 2000 s. 345, där faderns misshandel av modern ett och ett halvt år tidigare *inte* innebar att han var olämplig som vårdnadshavare.

I NJA 2023 s. 1018 uttalade HD att riskbedömningen ska göras i två steg. Referatet avsåg frågan om umgänge för en förälder där det hade påståtts en risk för att denne skulle föra barnet utomlands. HD konstaterade att det först ska klarläggas huruvida det föreligger en risk och därefter hur stor denna är, samt om risken kan hanteras för det fall den inträffar. HD fann att det måste finnas en mer konkret fara för bortförande än att umgängesföräldern har ursprung i ett annat land och anknytning dit.⁸⁵ Enligt Gustafsson kan detta uttalande förstås som att risken måste vara *relevant i juridiskt hänseende*.⁸⁶ HD konstaterade vidare att omständigheter som talar för att risken kan komma att förverkligas måste vara styrkta.⁸⁷ När en risk har konstaterats ska domstolen ta ställning till om den kan hanteras. Det nu omnämnda är en del av helhetsbedömningen av barnets bästa, där domstolen ska väga in andra relevanta omständigheter i målet.⁸⁸ HD fann att det skulle vara svårt att återföra barnet till Sverige och att ett umgänge med pappan därmed skulle riskera att barnet förlorade kontakten med sin mamma. Risken kunde därmed inte repareras.⁸⁹

HD:s riskbedömning gällde inte frågan om vårdnad.⁹⁰ Prejudikatet bör dock även kunna tillämpas i mål om vårdnad eftersom det framgår av ordalydelsen i 6 kap. 2 a § FB att bestämmelsen ska tillämpas för *alla* frågor om vårdnad, boende och umgänge. Vidare har professor Anna Kaldal argumenterat för att rekvisitetet *risken* i 6 kap. 2 a § FB går att jämföra med det som i tvångsmål beskrivs som *påtaglig risk*.⁹¹ Detta tolkar jag som att det ska finnas en i juridiskt hänseende relevant risk, oavsett om riskbedömningen görs i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge. Dessutom måste domstolen vid varje riskbedömning ta ställning till om risken kan hanteras, eftersom barnets bästa alltid ska fastställas efter en helhetsbedömning.⁹²

2.5.1.4 En nära och god kontakt med båda föräldrarna

Rätten ska även beakta barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, även benämnt kontaktprincipen. Detta behov hos barn har beskrivits som odiskutabelt av Singer.⁹³ Kontaktprincipen är inte omnämnd i 6 kap. 2 a § andra stycket FB, vilket innebär att denna omständighet inte längre ska beaktas särskilt när domstolen fastställer barnets bästa. Emellertid har kontaktprincipen alltså betydelse, eftersom barnets bästa ska fastställas efter en helhetsbedömning av de individuella förhållandena i det enskilda fallet. Det

⁸⁵ NJA 2023 s. 1018 p. 11–12 och 14–15.

⁸⁶ Gustafsson (2026a) s. 117 f.

⁸⁷ NJA 2023 s. 1018 p. 13; Gustafsson (2026b) s. 112.

⁸⁸ NJA 2023 s. 1018 p. 14–15.

⁸⁹ NJA 2023 s. 1018 p. 29–31.

⁹⁰ NJA 2023 s. 1018 p. 10–15.

⁹¹ Kaldal talar allmänt om risknivån *risk* i vårdnadsfall, inte specifikt i mål om umgänge, se Kaldal (2010) s. 341.

⁹² Se avsnitt 2.5.1.

⁹³ Singer (2024) s. 158.

är således inte fråga om någon uttömmande uppräkning av omständigheter som ska beaktas i 6 kap. 2 a § andra stycket FB.⁹⁴

Enligt förarbetena är kontaktprincipen numera endast en utgångspunkt inför den individuella bedömningen av barnets bästa.⁹⁵ Gustafsson anför emellertid att kontaktprincipen även ska beaktas när barnets bästa fastställs i det enskilda fallet. Det framgår exempelvis av författningskommentaren i propositionen till den nu gällande ordalydelsen i 6 kap. 2 a § FB. Denna anger att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna *i regel* ska väga tungt, om det inte kan förutses någon beaktansvärd risk för att barnet ska fara illa.⁹⁶ Även av NJA 2023 s. 1018 framgår att kontaktprincipen ska beaktas i det enskilda fallet.⁹⁷ Som diskuterades ovan uttalade HD att en helhetsbedömning ska göras för att fastställa barnets bästa, även sedan en beaktansvärd risk har konstaterats.⁹⁸ Följaktligen kan en risk i det enskilda fallet accepteras om skadan inte bedöms bli så allvarlig för det fall den inträffar, och barnet i fråga har ett särskilt stort behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.⁹⁹

2.5.1.5 Barnets åsikter

Vid prövningen av vårdnadsfrågan ska domstolen även ta hänsyn till barnets åsikter i förhållande till barnets ålder och mognad. Det framgår av 6 kap. 2 b § andra stycket FB. Barnet behöver inte ha tagit direkt ställning i vårdnadsfrågan. Barnet kan framföra något som kan ha betydelse för vårdnadsfrågan, utan att ge uttryck för en konkret vilja.¹⁰⁰ I sammanhanget är NJA 2024 s. 480 relevant. HD fann att det var till barnets bästa att modern hade fortsatt ensam vårdnad. I helhetsbedömningen beaktade domstolen att barnen, varav det ena barnet skulle fylla elva år och det andra var nio år, hade uttryckt en önskan om att få bo kvar hos sin mamma.¹⁰¹

2.5.1.6 Kontinuitetsprincipen

Enligt kontinuitetsprincipen, som har utvecklats i praxis, ska domstolen beakta barnets behov av kontinuitet och stabilitet. Principen grundar sig i en tanke om att barn inte ska flyttas från sin invanda miljö i onödan, eftersom en förflyttning till en ny miljö kan vara till skada för barnets utveckling.¹⁰² I NJA 2024 s. 480 fann HD att fadern bäst kunde tillgodose barnens behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, vilket är något som *brukar* tala för att denne ska anförtrösa vårdnaden. Barnen hade emellertid ett särskilt behov av kontinuitet. Följaktligen bedömdes barnets bästa vara att barnen bodde

⁹⁴ Prop. 2024/25:10 s. 75; prop. 1997/98:7 s. 104.

⁹⁵ Prop. 2024/25:10 s. 16.

⁹⁶ Prop. 2024/25:10 s. 75.

⁹⁷ Gustafsson (2026a) s. 115 f.

⁹⁸ NJA 2013 s. 1018 p. 15.

⁹⁹ Gustafsson (2026a) s. 121.

¹⁰⁰ Prop. 2020/21:150 s. 132; NJA 2024 s. 480 p. 36.

¹⁰¹ NJA 2024 s. 480 p. 36.

¹⁰² Sjösten (2024) s. 143.

kvar hos modern. Som framgick i avsnitt 2.5.1.5 tilldelades modern därför fortsatt ensam vårdnad.¹⁰³

2.5.2 Domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad i vårdnadstvister

Domstolen har behörighet att besluta om gemensam vårdnad trots att en eller båda föräldrarna motsätter sig denna vårdnadsform, eftersom barnets bästa ska vara avgörande.¹⁰⁴ Föräldrarnas inställning ska således inte kunna hindra gemensam vårdnad om domstolen finner att vårdnadsformen är bäst för barnet. I förarbetena betonas att avsikten med regleringen inte är att åstadkomma en presumtion för gemensam vårdnad, utan att markera vikten av att barnets bästa fastställs efter en individuell bedömning. Vidare anges att domstolens handlingsutrymme att besluta om gemensam vårdnad mot båda föräldrarnas vilja inte lär komma i fråga i särskilt många fall. Framför allt åsyftas situationer där föräldrarna redan utövar vårdnaden gemensamt och det är bäst för barnet att denna ordning består. Det kan dock inte uteslutas att det även i andra situationer kan vara bäst för barnet att föräldrarna har gemensam vårdnad.¹⁰⁵ Möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot en eller båda föräldrarnas vilja ska användas med försiktighet och lyhördhet.¹⁰⁶ Det är inte tillräckligt att föräldrarna inte har angett några skäl för sin inställning. Det krävs också att gemensam vårdnad är till barnets bästa i det enskilda fallet. Omständigheterna ska tydligt peka på att föräldrarna har förmåga att ta ett gemensamt ansvar i frågor om barnet. Denna förmåga kan anses uppfylld även om det finns meningsskiljaktigheter, förutsatt att dessa handlar om andra frågor än sådana som är kopplade till vårdnadsansvaret. Föräldrar som misstror varandra kan även visa prov på att de kan ta gemensamma beslut om barnet.¹⁰⁷

Innebörden av 6 kap. 5 § FB är visserligen att domstolen kan utse en förälder som inte redan är vårdnadshavare till vårdnadshavare mot dennes vilja. Det innebär att den som är ensam vårdnadshavare kan få till stånd gemensam vårdnad på eget initiativ. Om den andra föräldern emellertid förklarar att han eller hon inte är intresserad av att ha del i vårdnaden, anses en sådan utgång i allmänhet inte förenlig med barnets bästa.¹⁰⁸

Sjösten anför att flera avgöranden från senare år illustrerar att gemensam vårdnad utgör domstolarnas utgångspunkt vid prövningen av vårdnadsfrågan. Domstolarnas resonemang tar således sin utgångspunkt i den mest förekommande vårdnadsformen, såvida det inte har framkommit något som tyder på att barnets tillvaro inte fungerar. Följaktligen innebär detta att domstolen, i ett mål där en förälder yrkar ensam vårdnad, kan fråga den föräldern vad som

¹⁰³ NJA 2024 s. 480 p. 33–37.

¹⁰⁴ Sjösten (2024) s. 112.

¹⁰⁵ Prop. 2020/21:150 s. 75 och 134.

¹⁰⁶ Prop. 2005/06:99 s. 51; prop. 2020/21:150 s. 75.

¹⁰⁷ Prop. 2020/21:150 s. 75.

¹⁰⁸ Prop. 1997/98:7 s. 107; Sjösten (2024) s. 115.

blir bättre för barnet om en han eller hon får ensam vårdnad, samt vilka problem ensam vårdnad skulle lösa. Enligt Sjösten liknar detta en presumtion även om det inte finns en sådan enligt förarbetena.¹⁰⁹

2.5.3 Interimistiska beslut i vårdnadsfrågan

Enligt 6 kap. 20 § FB får domstolen meddela ett interimistiskt beslut i fråga om vårdnad, boende eller umgänge om det behövs. Samma bedömningsgrunder ska tillämpas som vid en slutlig prövning av vårdnadsfrågan. Barnets bästa ska således vara avgörande.¹¹⁰ Ett interimistiskt beslut gäller till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden.¹¹¹

I förarbetena nämns två situationer då det ofta är nödvändigt att domstolen beslutar interimistiskt i vårdnadsfrågan. Den första situationen är om ett sådant beslut fordras för att barnet inte ska fara illa, exempelvis om det har framkommit misstankar om våld eller andra övergrepp, eller barnet riskerar att olovligt bortföras. Den andra situationen handlar om att underlätta beslutsfattandet i angelägna frågor kopplade till vårdnadsansvaret. Om föräldrarna har flyttat till olika orter kan ett interimistiskt beslut om ensam vårdnad vara nödvändigt för att snabbt kunna lösa frågor om barnets boende, skolgång eller andra viktiga praktiska frågor. Emellertid betonas att det finns få frågor som är så brådskande att en interimistisk upplösning av den gemensamma vårdnaden är motiverad.¹¹² Förarbetena uttrycker restriktivitet, eftersom ett interimistiskt beslut tenderar att få prejudicerande inverkan på det slutliga avgörandet. Det innebär att ett interimistiskt beslut *kan* påverka hur domstolen avgör vårdnadsfrågan vid huvudförhandlingen. Beslutets prejudicerande inverkan beror på att domstolarna, med hänsyn till kontinuitetsprincipen, är försiktiga med att flytta ett barn från dess invanda miljö eller i övrigt förändra en fungerande ordning. Till detta kommer att domstolens underlag inför det interimistiska beslutet ofta är bristfälligt, varför det ofta inte är förenligt med barnets bästa att fatta ett beslut som kan komma att ha betydande inverkan på målets slutliga utgång.¹¹³ Vid yrkande om vårdnad är det upp till domstolen att utifrån barnets bästa avgöra om det interimistiska beslutet ska ta sikte på vårdnaden eller endast avse vem av föräldrarna ska bo med. Om domstolen har beslutat om samarbetssamtal *kan* ett beslut om barnets boende vara tillräckligt. Detsamma gäller när gemensam vårdnad framstår som det bästa alternativet för barnet och övriga förutsättningarna enligt 6 kap. 5 § FB är uppfyllda. Domstolen ska dock alltid göra en bedömning i det enskilda fallet.¹¹⁴

¹⁰⁹ Sjösten (2024) s. 117 f.; Eiserman (2012) s. 101.

¹¹⁰ Prop. 2005/06:99 s. 47; SOU 2017:6 s. 430. Se även avsnitt 2.5.1 och tillhörande underrubriker.

¹¹¹ 6 kap. 20 § FB.

¹¹² Prop. 2005/06:99 s. 65 f.; prop. 2020/21:150 s. 76; Sjösten (2024) s. 373.

¹¹³ Prop. 2005/06:99 s. 65.

¹¹⁴ Sjösten (2024) s. 374.

3 Synen på gemensam vårdnad över tid

3.1 1973 års reform

I början av 1970-talet var möjligheterna till gemensam vårdnad begränsade. Vårdnadsformen kunde endast komma i fråga för gifta föräldrar. Ogifta föräldrar tilläts inte utöva vårdnaden gemensamt.¹¹⁵

Den 10 maj 1972 presenterades ett utredningsbetänkande. I betänkandet föreslog *Familjelagssakkunniga* att sammanboende ogifta föräldrar som var överens om att de ville utöva vårdnaden gemensamt skulle kunna få gemensam vårdnad genom ett anmälningsförfarande. På så sätt skulle lagstiftningen bli mer neutral i förhållande till olika samlevnadsformer. Det hänvisades även till att ogifta sambor i praktiken utövade vårdnaden gemensamt, varför det fanns skäl att låta båda vara vårdnadshavare.¹¹⁶

Betänkandet innehöll även ett förslag om att barnets bästa skulle bli ensam bedömningsgrund vid domstolens prövning av vårdnadsfrågan.¹¹⁷ En sådan ordning skulle innebära att fäder, utifrån lagtextens perspektiv, blev likställda mödrar i fråga om rätten att få vårdnaden om utomäktenskapliga barn. Tidigare gällde att den ogifte fadern endast kunde få vårdnaden om någon av följande omständigheter var för handen: 1) modern gick med på det och fadern ansågs lämplig, 2) fadern kunde visa att modern var olämplig som vårdnadshavare eller 3) vid moderns dödsfall.¹¹⁸ I betänkandet föreslogs vidare att frågan om vem av föräldrarna som hade orsakat äktenskapets upplösning inte längre skulle få påverka domstolens beslut i vårdnadsfrågan när båda föräldrarna ansågs lika lämpliga.¹¹⁹

Den 9 mars 1973 lämnade den dåvarande regeringen en proposition till riksdagen. Propositionen innehöll inget förslag som innebar att ogifta sambor gavs möjlighet att utöva vårdnaden gemensamt. I övrigt överensstämde regeringens förslag med betänkandets.¹²⁰ Regeringens förslag röstades igenom av riksdagen och infördes 1973.¹²¹

Anledningarna till att propositionen inte innehöll något förslag om gemensam vårdnad för ogifta sambor var flera. Det faktum att samlevande föräldrar i praktiken utövade vårdnaden gemensamt innebar enligt departementschefen att det knappast kunde medföra några praktiska olägenheter att endast en av dem kunde vara vårdnadshavare. Från barnets synpunkt ansågs det vara

¹¹⁵ SOU 1972:41 s. 208.

¹¹⁶ SOU 1972:41 s. 208.

¹¹⁷ SOU 1972:41 s. 44.

¹¹⁸ SOU 1972:41 s. 205.

¹¹⁹ Jfr dåvarande lydelse i 6 kap. 7 § FB och föreslagen lydelse enligt betänkandets förslag, se SOU 1972:41 s. 32

¹²⁰ Prop. 1973:32 s. 2 och 130.

¹²¹ 6 kap. 7 och 12 §§ FB enligt SFS 1973:646.

mindre viktigt huruvida samboende föräldrar hade gemensam vårdnad eller inte, så länge föräldrarnas förhållande var välfungerande.¹²²

Departementschefen framförde ytterligare ett argument mot att införa en rätt till gemensam vårdnad för ogifta föräldrar. För det fall ogifta skulle ges en sådan möjlighet fanns det en risk att vårdnaden skulle utövas gemensamt även efter en eventuell separation.¹²³ Vid denna tidpunkt byggde institutet gemensam vårdnad på förutsättningen att (gifta) föräldrar levde tillsammans. I mål om äktenskapsskillnad skulle domstolen därför upplösa den gemensamma vårdnaden och anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna.¹²⁴ Motsvarande möjlighet skulle inte stå till buds vid separation mellan ogifta föräldrar, eftersom en separation inte förutsätter domstolsinblandning. Departementschefen ansåg att det skulle få opraktiska följder om föräldrar som levde åtskilda kunde ha gemensam vårdnad. Viktiga frågor skulle fördröjas på grund av den gemensamma beslutanderätten. Därtill skulle motsättningar som föranlett att föräldrarna valt att gå skilda vägar påverka förmågan att ta gemensamma beslut i vårdnadsangelägenheter, vilket i sin tur skulle gå ut över barnet på ett negativt sätt. Departementschefen anförde att det visserligen förekom att gifta föräldrar flyttade isär utan att begära äktenskapsskillnad, men att detta var mindre vanligt.¹²⁵

I utskottsbehandlingen framhöll lagutskottet¹²⁶ att det inte var tillräckligt att motivera ett förslag som riskerade att påverka barnet negativt vid separation med argumentet att även gifta föräldrar kunde flytta isär utan att begära äktenskapsskillnad. Lagutskottet uttalade dock att frågan om gemensam vårdnad för ogifta föräldrar kunde bli föremål för ny översyn om det blev ett mer allmänt önskemål.¹²⁷

En mindre restriktiv syn på gemensam vårdnad företrädde av folkpartisten Gabriel Romanus. I en följdmotion till 1973 års proposition förordade han att föräldrar som sammanbodde utan att vara gifta skulle ges möjlighet att utöva vårdnaden gemensamt. Som argument lyftes att "[d]et vore psykologiskt värdefullt för föräldrarna [min kursivering] att kunna markera lika stort ansvar för sina barn, även om de inte vill reglera sitt inbördes förhållande i äktenskapets form".¹²⁸ Vidare föreslog han att frånskilda föräldrar skulle kunna ha gemensam vårdnad. Romanus ansåg att ordningen, enligt vilken gemensam vårdnad behövde upplösas så fort föräldrar flyttade isär, riskerade att verka konfliktdrivande. Konflikter uppkom när föräldrar som stod inför äktenskapsskillnad tvingades ta ställning till vem som skulle avstå vårdnaden, trots att

¹²² Prop. 1973:32 s. 129 f.

¹²³ Prop. 1973:32 s. 129 f.

¹²⁴ Prop. 1973:32 s. 60.

¹²⁵ Prop. 1973:32 s. 130.

¹²⁶ Lagutskottet beredde frågor rörande civilrättslig lagstiftning, se Modéer (2010) s. 202.

¹²⁷ Bet. LU 1973:20 s. 110 f.

¹²⁸ Mot. 1973:1795 s. 10.

båda kunde vara positiva till att fortsätta utöva den gemensamt.¹²⁹ Motionen avslogs med hänvisning till de argument som framfördes i propositionen.¹³⁰

Sammanfattningsvis framstår det som att 1973 års reform främst präglades av praktiska hänsyn. För föräldrar som sammanbodde utan att vara gifta ansågs det inte innebära några praktiska olägenheter att de inte kunde ha gemensam vårdnad. Däremot ansågs gemensam vårdnad vara opraktiskt om föräldrarna levde åtskilda till följd av äktenskapsskillnad eller separation. Att ogifta föräldrar inte skulle ges möjlighet att utöva vårdnaden gemensamt var dock inte oemotsagt. De argument som framfördes av Romanus utgick från föräldrarnas intressen av att markera ett lika stort ansvar för sina barn. Genom att tillgodose detta intresse hos frånskilda föräldrar skulle konflikter förhindras.

3.2 1976 års reform

I maj 1975 presenterades en departementspromemoria som innehöll förslag till ändringar i FB:s regler om vårdnad. Det första förslaget innebar att äktenskapsskillnad som utgångspunkt inte skulle föranleda en upplösning av gemensam vårdnad, om inte en eller båda makarna ville att domstolen skulle ta ställning till vårdnadsfrågan. Det andra förslaget innebar att ogifta föräldrar skulle ges möjlighet att ha gemensam vårdnad, oavsett om de sambodde eller inte. Det senare förslaget förutsatte att föräldrarna var eniga om att vårdnaden skulle utövas gemensamt och att domstolen inte kom fram till att gemensam vårdnad uppenbart stred mot barnets bästa.¹³¹

Den 11 mars 1976 lade den dåvarande regeringen fram en proposition. De slutliga förslagen i propositionen överensstämde med de i departementspromemorian. En skillnad var dock att propositionens förslag inte innebar att gemensam vårdnad skulle bestå automatiskt efter äktenskapsskillnad. I stället föreslog regeringen att domstolen skulle behöva besluta om att frånskilda föräldrars gemensamma vårdnad skulle bestå. Emellertid skulle domstolen besluta i enlighet med föräldrarnas vilja, såvida gemensam vårdnad inte uppenbart stred mot barnets bästa.¹³² Propositionens förslag röstades igenom.¹³³

Som argument för att tillåta frånskilda föräldrar ha gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad anfördes att det i regel måste gynna barnen om de kan bevara nära och goda förhållanden till båda föräldrarna. Gemensam vårdnad bedömdes kunna skapa bättre förutsättningar för sådana relationer.¹³⁴ Det framhölls särskilt att det för äldre barn är en trygghetsfaktor att båda föräldrar kvarstår som vårdnadshavare efter äktenskapsskillnad så att den ena föräldern inte upplevs som en utanförstående person. Gemensam vårdnad utgjorde även

¹²⁹ Mot. 1973:1795 s. 11.

¹³⁰ Bet. LU 1973:20 s. 121; rskr. 1973:256.

¹³¹ Ds Ju 1975:17 s. 1 f.

¹³² Prop. 1975/76:170 s. 1 f.

¹³³ 6 kap. 7 andra stycket och 8 §§ FB enligt SFS 1976:612.

¹³⁴ Ds Ju 1975:17 s. 120; prop. 1975/76:170 s. 142.

en sådan trygghetsfaktor vid en vårdnadshavande förälders dödsfall. Departementschefen underströk å ena sidan att en ordning med gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad inte lämpar sig för alla franskilda föräldrar. Å andra sidan anfördes att många föräldrar som stod inför äktenskapsskillnad var beredda att även i fortsättningen ta ett gemensamt ansvar för barnen.¹³⁵ Det tidigare ställningstagandet om att gemensam vårdnad skulle få opraktiska följder om föräldrarna levde åtskilda bemöttes nu med att vårdnadsformen inte krävde att föräldrarna samrådde i alla vardagliga beslut om barnet utan endast i mer ingripande sådana.¹³⁶

Vidare bedömdes franskilda ha fått bättre förutsättningar att utöva vårdnaden gemensamt efter 1973 års reform. Som diskuterats i föregående avsnitt innebär den reformen bland annat att det vid avgörandet av vårdnadsfrågan inte längre skulle tillmätas betydelse vem som bar skulden till äktenskapets upplösning när båda föräldrarna ansågs lika lämpliga. Denna ändring ansågs innebära att fler franskilda föräldrar kunde hantera relationen till varandra och till barnen på ett mindre känsloladdat sätt.¹³⁷

Ett annat syfte med att möjliggöra gemensam vårdnad för franskilda var att minska antalet vårdnadstvister. Argumentationen synes ha hämtat inspiration från Romanus följdmotion till 1973 års proposition, vilken behandlades i föregående avsnitt. Departementschefen framförde att dåvarande ordning skapade konflikter, eftersom den ena maken alltid behövde förlora vårdnaden vid äktenskapsskillnad. Om han eller hon fick stå kvar som vårdnadshavare tillsammans den andra föräldern ansåg departementschefen att det lättare skulle kunna accepteras att den faktiska vårdnaden (vården)¹³⁸ huvudsakligen utövades av den andre föräldern.¹³⁹

Som nämndes ovan anslöt departementschefen inte sig till promemorians förslag om att gemensam vårdnad skulle bestå automatiskt efter äktenskapsskillnad. Departementschefen anförde att föräldrarna alltid behövde ta ställning till vårdnadsfrågan i samband med äktenskapsskillnad och att en domstolsprövning gav bättre garantier i detta avseende.¹⁴⁰

Förslaget att låta ogifta föräldrar få gemensam vårdnad i vissa fall motiverades med samma slags argument som de som användes för att ge franskilda föräldrar denna möjlighet. Departementschefen anförde att gemensam vårdnad främjade de inbördes relationerna mellan barn och föräldrar samt föräldrarna sinsemellan. Vad gällde ogifta föräldrar som *inte* sammanbodde,

¹³⁵ Prop. 1975/76:170 s. 143.

¹³⁶ Prop. 1975/76:170 s. 144. Se även avsnitt 3.1.

¹³⁷ Ds Ju 1975:17 s. 119 f.; prop. 1975/76:170 s. 91.

¹³⁸ I propositionen används begreppet *faktisk vårdnad*, men som jag förstår sammanhanget avses den dagliga omsorgen om barnet, alltså det som idag benämns som den faktiska vården. Se avsnitt 2.1.

¹³⁹ Prop. 1975/76:170 s. 143; Singer (2014) s. 351.

¹⁴⁰ Prop. 1975/76:170 s. 149.

framhölls att den förälder som inte utövade den faktiska vården sannolikt skulle visa mer intresse för barnet om han eller hon var vårdnadshavare.¹⁴¹

Förslagen om att utöka möjligheterna till gemensam vårdnad för frångilda och ogifta föräldrar ansågs också skapa jämlikhet mellan barnets föräldrar, vilket i sin tur harmoniserade med målet att minska antalet vårdnadstvister. Det lyftes att många föräldrar upplevde det som viktigt på ett känslomässigt plan att modern och fadern hade samma rättsliga ställning i förhållande till barnet. Gemensam vårdnad ansågs därmed ha betydelse från ”psykologisk synpunkt”.¹⁴² Dittills gällande ordning, enligt vilken ogifta och frångilda föräldrar inte tilläts ha gemensam vårdnad, kunde uppfattas som orättvis för den förälder som inte fick del i vårdnaden. Denna orättvishet ansågs skapa ”onödiga störningar”.¹⁴³

I propositionen noterades att önskemål hade förts fram i den bredare samhällsdebatten och i remissbehandlingen om att gemensam vårdnad skulle kunna komma till stånd på begäran av endast en förälder. Departementschefen ansåg att en sådan ordning inte var lämplig, eftersom den förälder som inte ville utöva vårdnaden gemensamt skulle åläggas en alltför krävande uppgift att upprätthålla en nära kontakt med den andra föräldern.¹⁴⁴ Propositionens förslag på enighet föranledde en följdmotion av bland andra Carl-Henrik Hermansson från Vänsterpartiet kommunisterna (VPK). Han förordade att gemensam vårdnad skulle kvarstå automatiskt efter äktenskapsskillnad och även inträda automatiskt för ogifta föräldrar när faderskapet hade fastställts. På så sätt skulle vårdnadsformen göras till huvudregel och den ene föräldern skulle inte ges vetorätt.¹⁴⁵ Lagutskottet avstyrkte bifall till motionen och framförde att föräldrarnas oenighet om vårdnaden innebar att de inte skulle kunna fatta gemensamma beslut i barnets personliga angelägenheter. Det fanns vidare en risk att den förälder som hade tvingats till gemensam vårdnad skulle utsättas för påtryckningar av den andre. Det befarades att konflikterna mellan föräldrarna skulle skärpas och att barnet skulle bli lidande av det. Lagutskottet framhöll samtidigt att en önskvärd framtida utveckling innebar en ökad användning av gemensam vårdnad och att frågan om gemensam vårdnad mot en förälders vilja därför kunde komma att prövas igen.¹⁴⁶

Lagutskottet betonade att förslagen i propositionen skulle bedömas utifrån barnets bästa och inte med utgångspunkt i föräldrarnas intressen. Trots detta ansåg även lagutskottet att förslagen kunde få betydelse ur ”psykologisk synpunkt”.¹⁴⁷ I riksdagsdebatten väcktes starka reaktioner mot argument som kretsade kring föräldrarnas intressen. Den moderata riksdagsledamoten och

¹⁴¹ Prop. 1975/76:170 s. 145.

¹⁴² Prop. 1975/76:170 s. 145.

¹⁴³ Prop. 1975/76:170 s. 142.

¹⁴⁴ Prop. 1975/76:170 s. 146.

¹⁴⁵ Mot. 1975/76:2417 s. 7 och 11.

¹⁴⁶ Bet. 1975/76:LU33 s. 86–88.

¹⁴⁷ Bet. 1975/76:LU33 s. 83.

juristen Inger Lindquist ansåg att resonemangen om att vilja komma ifrån en orättvis ordning och minska konflikter hade sin grund i föräldrarnas önskemål och så gott som helt bortsåg från barnets behov.¹⁴⁸ Den socialdemokratiska riksdagsledamoten Lennart Andersson förde ett liknande resonemang. Han underströk att barnets bästa måste vara bestämmande när vårdnadsreglerna utformas, inte föräldrarnas personliga önskemål. Till skillnad från Lindquist var han dock positiv till förslagen. Han ansåg att det var till fördel för barnen om uppsplitande vårdnadstvister kunde förhindras eftersom barnen då fick en mer harmonisk uppväxt.¹⁴⁹ Lindquist ansåg inte att förslagen skulle medföra att vårdnadstvisterna minskade i antal. Enligt henne var det en naiv förhoppning att tro att frånskilda föräldrar skulle lyckas lösa frågor om barnet i samråd med varandra. Lindquist var av uppfattningen att gemensam vårdnad endast passade för en exklusiv grupp människor med intellektuella, känslomässiga och ekonomiska möjligheter att ta hand om barnet.¹⁵⁰ Romanus replikerade. Han framhöll att konflikter mellan föräldrar aldrig skulle försvinna helt. Han ansåg i stället att det fanns ett värde i att ge de föräldrar som kunde enas om vårdnaden en möjlighet att göra det.¹⁵¹

Sammanfattningsvis anser jag att den tidigare restriktiva synen på gemensam vårdnad började att mjukas upp. Reformen präglades dock av försiktighet och vissa kontrollmekanismer ansågs nödvändiga. Ett exempel på detta är att propositionen inte tog med departementspromemorians förslag om att gemensam vårdnad skulle bestå efter äktenskapsskillnad utan ett domstolsbeslut. Min uppfattning är att 1976 års reform framför allt motiverades utifrån föräldrarnas intressen. De mest framträdande argumenten handlade om att dittills gällande ordning kunde uppfattas som orättvis för den förälder som inte fick del i vårdnaden. Fler möjligheter till gemensam vårdnad och en mer jämställd reglering ansågs ha ett psykologiskt värde. Ett annat centralt argument var att motverka en konfliktdrivande reglering. Inbäddade i dessa argument fanns barnet. Färre vårdnadstvister ansågs vara till fördel för barnet, likaså att behålla en god och nära kontakt med båda föräldrarna efter äktenskapsskillnad.

3.3 1983 års reform

I september 1979 lämnade *Utredningen om barnets rätt* ett delbetänkande som innehöll nya förslag till ändringar i 6 kap. FB.¹⁵² Det första förslaget innebar att gemensam vårdnad skulle bestå automatiskt efter äktenskapsskillnad. Vårdnadsfrågan skulle således prövas av domstol endast på en eller båda föräldrarnas initiativ.¹⁵³ Vidare föreslogs att det skulle införas ett förenklat och kostnadsfritt förfarande för ogifta föräldrar som ville ha gemensam vårdnad. Tidigare hade ogifta föräldrar endast kunnat få gemensam vårdnad

¹⁴⁸ Prot. 1975/76:143 s. 9 f. Att hon var jurist framgår på s. 22.

¹⁴⁹ Prot. 1975/76:142 s. 194 f.; personregister till prot. med bihang 1961–1970 s. 24.

¹⁵⁰ Prot. 1975/76:143 s. 9–13.

¹⁵¹ Prot. 1975/76:143 s. 23 f.

¹⁵² SOU 1979:63 s. 13–15.

¹⁵³ SOU 1979:63 s. 74 f.

genom ett domstolsbeslut. Det nya förslaget innebar att de skulle kunna få gemensam vårdnad genom en anmälan till pastorsämbetet¹⁵⁴. En sådan anmälan skulle exempelvis kunna ske i samband med att faderskapsbekräftelsen registrerades, men även senare. En förutsättning var dock att domstol inte redan hade beslutat att en av föräldrarna skulle ha ensam vårdnad. I ett sådant fall skulle en ny domstolsprövning krävas. De förenklade rutinerna för gemensam vårdnad skulle omfatta både *ogifta sambor* och *ogifta särboende föräldrar*.¹⁵⁵

Utredningen föreslog även ett alternativt förslag till anmälningsförfarandet. Alternativförslaget innebar att föräldrar som inte var gifta med varandra vid barnets födsel automatiskt skulle få gemensam vårdnad när faderskapet hade fastställts.¹⁵⁶ Redan gällde att föräldrar som var gifta med varandra fick gemensam vårdnad automatiskt vid barnets födsel.¹⁵⁷

I betänkandet anfördes att kunskapen om barns behov hade ökat och att synen på förhållandet mellan barn och föräldrar hade förändrats. En uppdaterad familjelagstiftning ansågs därför angelägen. Utredningen identifierade nio punkter som de ansåg utgjorde några av barns grundläggande behov. Bland dessa återfanns behovet av ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrarna och behovet av samhörighet med båda föräldrarna, även om dessa var i konflikt med varandra.¹⁵⁸ Utredningen anförde att det rådde stor enighet inom beteendevetenskapen att en nära och god relation till båda föräldrarna var viktigt för barns utveckling. Några belägg för detta påstående presenterades dock inte. Vidare uttalades att gemensam vårdnad var ägnat att stärka föräldrarnas intresse och ansvar för barnet till gagn för barnets samhörighet med båda föräldrarna.¹⁵⁹

Den 25 mars 1982 presenterades en proposition. Propositionens förslag överensstämde i stort sett med utredningens förslag och syftade till att fler föräldrar skulle kunna ha gemensam vårdnad.¹⁶⁰ Enligt regeringen skulle anmälningsförfarandet till pastorsämbetet dock *inte* omfatta *ogifta särboende* föräldrar. Departementschefen ansåg att det var mindre lämpligt att föräldrar som varken var gifta eller bodde tillsammans skulle kunna få gemensam vårdnad utan domstolsprövning.¹⁶¹

Enligt departementschefen var en ny reform påkallad eftersom en utvärdering av 1976 års reform visade att erfarenheterna av gemensam vårdnad var

¹⁵⁴ Pastorsämbetet utgjorde tidigare en folkbokföringsmyndighet, se 1 och 3 §§ i den upphävda folkbokföringslagen (1967:198).

¹⁵⁵ SOU 1979:63 s. 69–71.

¹⁵⁶ SOU 1979:63 s. 71.

¹⁵⁷ SOU 1979:63 s. 59.

¹⁵⁸ SOU 1979:63 s. 55 f.

¹⁵⁹ SOU 1979:63 s. 69.

¹⁶⁰ Prop. 1981/82:168 s. 1.

¹⁶¹ Prop. 1981/82:168 s. 31 f.

positiva. Någon större vetenskaplig studie av reformens effekter hade dock inte genomförts och av de mindre undersökningar som hade gjorts gick det inte att utläsa hur gemensam vårdnad hade utfallit i praktiken.¹⁶² Trots detta framhöll departementschefen att de flesta föräldrar med gemensam vårdnad var nöjda med de nya vårdnadsreglerna och ville rekommendera vårdnadsformen till andra föräldrar.¹⁶³ Samtidigt saknades närmare uppgifter om hur barn själv upplevde gemensam vårdnad när föräldrarna bodde isär. Det framhölls dock att en gemensam nämnare hos de flesta särboende föräldrar med gemensam vårdnad var en vilja att upprätthålla en nära och god kontakt med barnet. Detta konstaterades mot bakgrund av en undersökning genomförd vid Umeå universitet på uppdrag av *Ensamförälderkommittén*. Enligt undersökningen var kontakterna mellan barnet och icke-boendeföräldern markant tätare när föräldrarna hade gemensam vårdnad än när de inte hade det.¹⁶⁴ I propositionen belystes dock inte att författarna till undersökningsrapporten betonade att resultaten skulle tolkas med försiktighet eftersom deras slutsatser grundade sig på ett fåtal observationer. Författarna framförde vidare att en viss vårdnadsform inte nödvändigtvis påverkar kontaktfrekvensen. Snarare ansågs det vara vårdnadsformen i kombination med faktorer hos föräldrarna som bestämde graden och kvaliteten i umgänget mellan barnet och icke-boendeföräldern.¹⁶⁵ Singer anser dock att undersökningsresultatet inte förvånar, eftersom 1976 års ändringar förutsatte att föräldrarna var överens om att utöva vårdnaden gemensamt.¹⁶⁶

Vad gäller förslaget som syftade till att fler fränskilda föräldrar skulle kunna ha gemensam vårdnad anfördes att fördelarna med gemensam vårdnad innebar att det var en naturlig utgångspunkt att vårdnadsformen kvarstod automatiskt efter äktenskapsskillnad.¹⁶⁷ Domstolen var dock skyldig att upplösa den om någon av föräldrarna begärde det. På så sätt skulle ingen påtvingas gemensam vårdnad. Departementschefen ansåg vidare att vissa kontrollmekanismer skulle behållas. I mål om äktenskapsskillnad skulle domstolen ex officio kunna upplösa den gemensamma vårdnaden, om det genom socialnämnden eller på annat sätt hade framkommit att någon av föräldrarna var olämplig som vårdnadshavare, eller om gemensam vårdnad av andra skäl var uppenbart oförenlig med barnets bästa.¹⁶⁸

Som argument för att förenkla ogifta sambors möjligheter till gemensam vårdnad framhöll departementschefen att en sådan ordning var naturlig,

¹⁶² Prop. 1981/82:168 s. 25 f.

¹⁶³ Prop. 1981/82:168 s. 27.

¹⁶⁴ Ds S 1981:18 s. 105; prop. 1981/82:168 s. 27.

¹⁶⁵ Ds S 1981:18 s. 106.

¹⁶⁶ Singer (2014) s. 350. Se även avsnitt 3.2.

¹⁶⁷ Prop. 1981/82:168 s. 30.

¹⁶⁸ Prop. 1981/82:168 s. 64 f.

eftersom situationen för ogifta sambor ansågs vara mycket lik den som rådde i en familj där föräldrarna var gifta.¹⁶⁹

Lindquist framställde kritik mot den planerade reformen tillsammans med elva andra riksdagsledamöter. De pekade på att det inte fanns tillräckligt med studier som visade hur barnens välbefinnande påverkades av gemensam vårdnad. De ansåg därför att riksdagen skulle avslå propositionen och begära en sådan utvärdering. I samma motion kritiserades vårdnadsformen för att inte i första hand tillgodose barnets behov utan föräldrarnas intressen av en rättvis fördelning av vårdnaden.¹⁷⁰ Vid utskottsbehandlingen framförde lagutskottet att det låg i sakens natur att negativa synpunkter hade kommit att dominera, eftersom det främst var de fall där gemensam vårdnad hade lett till problem som hade fått utrymme i den allmänna debatten. De fall där gemensam vårdnad hade fallit väl ut hade hamnat i skymundan. Lagutskottet ansåg vidare att kritiken mot gemensam vårdnad främst hänförde sig till hur föräldrar utövade vårdnaden och inte till vårdnadsformen i sig. De framhöll att problematiken grundade sig i att föräldrarna valde gemensam vårdnad för att åstadkomma rättvisa mellan sig, trots att detta inte var vad reglerna om gemensam vårdnad syftade till. Kritiken mot vårdnadsformen som sådan avfärdades därmed. Utskottet erinrade även om att 1976 års reform i första hand motiverades utifrån barnets bästa. Föräldrar gavs möjlighet att fortsätta utöva vårdnaden gemensamt efter äktenskapsskillnad för att tillgodose barnets intresse av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, medan gemensam vårdnad för ogifta föräldrar infördes med syftet att ge barn tryggare och mer harmoniska förhållanden.¹⁷¹

Lagutskottet intog en mer långtgående position än regeringen. Tillsammans med några socialdemokratiska motionärer anslöt utskottet sig till utredningsbetänkandets förslag om att även ogifta *särboende* föräldrar skulle erbjudas förenklade möjligheter att få till stånd gemensam vårdnad. Som argument anfördes att barn har samma behov av goda relationer till båda föräldrarna, oavsett bostadsförhållandena. Lagutskottet hemställde därför att riksdagen skulle besluta i enlighet med utredningens förslag i stället för att bifalla propositionens förslag.¹⁷²

I den efterföljande riksdagsdebatten framfördes motstridiga uppfattningar om gemensam vårdnad. Den moderata riksdagsledamoten Allan Ekström anförde att flera av de argument som åberopades till stöd för en ökad användning av gemensam vårdnad saknade förankring i verkligheten, däribland argumentet att vårdnadsformen tillgodoser barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Ekström hänvisade till utfrågningar som visade att tingsrätter, socialnämnder, familjerådgivningsbyråer samt advokater i Helsingborg

¹⁶⁹ Prop. 1981/82:168 s. 31.

¹⁷⁰ Mot. 1981/82:2516 s. 6–8.

¹⁷¹ Bet. 1982/83:LU17 s. 9–12.

¹⁷² Bet. 1982/83:LU17 s. 14–16; mot. 1982/83:7 s. 3 f.

och Stockholm var negativt inställda till institutet gemensam vårdnad.¹⁷³ Centerpartisten Martin Olsson tillstyrkte förslagen och framhöll, i likhet med vad lagutskottet framförde i utskottsbetänkandet, att de nämnda instanserna var negativt inställda eftersom de av naturliga skäl kom i kontakt med föräldrar vars förutsättningar för gemensam vårdnad var sämre.¹⁷⁴

De slutliga ändringarna infördes 1983 och innebar att frångilda föräldrar fick behålla gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad utan att det krävdes ett särskilt domstolsbeslut om detta.¹⁷⁵ Riksdagen gick på lagutskottets linje gällande ogifta föräldrars möjligheter till gemensam vårdnad. Det innebar att anmälningsförfarandet kunde utnyttjas av såväl *ogifta sambor* som *ogifta särboende föräldrar*.¹⁷⁶

Sammanfattningsvis anser jag att 1983 års reform ger uttryck för en mer tillåtande syn på gemensam vårdnad. Viss kontroll ansågs nödvändig i de situationer där föräldrarnas samarbetsförmåga kunde framstå som mer osäker. Detta stöds av hur regeringen ställde sig till utredningens förslag om att även ogifta särboende föräldrar skulle kunna få gemensam vårdnad utan domstolsprövning. Reformen innebar vidare att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna fick fäste som argument för gemensam vårdnad. Emellertid präglades årtiondet även av skepticism och ett ifrågasättande av den självklara kopplingen mellan gemensam vårdnad och kontaktprincipen. En aktör utmärker sig särskilt i detta avseende. Det hävdades av Lindquist att gemensam vårdnad är en vårdnadsform i föräldrarnas intresse. På andra sidan fanns de som menade att det inte var något fel på själva vårdnadsformen, endast på hur den hade kommit att användas i praktiken.

3.4 1991 års reform

År 1989 presenterades en departementspromemoria som föreslog flera ändringar i reglerna om gemensam vårdnad.¹⁷⁷ För det första föreslogs att domstolar skulle ges behörighet att besluta om gemensam vårdnad i de fall en eller båda föräldrarna helst ville ha ensam vårdnad. En förutsättning var att ingen av föräldrarna *motsatte sig* gemensam vårdnad.¹⁷⁸ För det andra föreslogs att ogifta föräldrar skulle kunna få gemensam vårdnad genom en anmälan till socialnämnden i samband med faderskapsfastställelsen. På så sätt skulle valet av vårdnadsform arbetas in i de handlingar som användes i samband med faderskapsbeträffelsen. Rutinerna för att få gemensam vårdnad som ogifta skulle därmed förenklas ytterligare.¹⁷⁹ För det tredje föreslogs att det skulle införas en bestämmelse som föreskrev att domstolen skulle fästa särskilt

¹⁷³ Prot. 1982/83:63 s. 4 f.

¹⁷⁴ Prot. 1982/83:63 s. 9.

¹⁷⁵ 6 kap. 3 § FB enligt SFS 1983:47.

¹⁷⁶ 6 kap. 4 § andra stycket FB enligt SFS 1983:47.

¹⁷⁷ Ds 1989:52 s. 5 f.

¹⁷⁸ Ds 1989:52 s. 50.

¹⁷⁹ Ds 1989:52 s. 54 f.

avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna vid bedömningen av barnets bästa.¹⁸⁰ För det fjärde föreslogs att domstolen skulle få meddela ett interimistiskt beslut i frågan om vem av föräldrarna barnet skulle bo hos, i tvister mellan föräldrar med gemensam vårdnad. Beroende på barnets bästa skulle det interimistiska beslutet antingen ta sikte på vårdnaden eller begränsas till boendefrågan. Förslaget syftade till att i större utsträckning undvika beslut som innebar att den gemensamma vårdnaden upplöstes interimistiskt.¹⁸¹

I en bilaga till departementspromemorian fanns ett yttrande av överläkaren Carl Göran Svedin. Yttrandet bestod av en sammanställning av barnpsykiatrisk forskning. Svedin konstaterade att ett barns behov av båda sina föräldrar är fundamental för barns utveckling samt att detta behov hos barnet ökar i samband med äktenskapsskillnad. Han anförde vidare att gemensam vårdnad är den vårdnadsform som bäst tillgodoser psykologiska behov hos både barn och föräldrar. Överläkaren hänvisade även till internationella undersökningar som visade att barn vars föräldrar frivilligt hade valt gemensam vårdnad kände sig mer nöjda, uppskattade och älskade av båda föräldrarna samt hade inte samma känsla av förlust som barn i familjer med ensam vårdnad. Till detta kom att föräldrarna, framför allt fäderna, uttryckte tillfredsställelse med gemensam vårdnad.¹⁸²

Den efterföljande propositionen, vilken lades fram 1990, innehöll samtliga av promemorians förslag.¹⁸³ År 1991 infördes ändringarna i FB.¹⁸⁴ Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna skulle beaktas särskilt *både* i de fall gemensam vårdnad kunde vara aktuell och i de fall denna vårdnadsform var utesluten och vårdnaden skulle anföras en av föräldrarna.¹⁸⁵ Departementschefen ansåg att gemensam vårdnad typiskt sett ökade förutsättningarna för en nära och god kontakt mellan barnet och båda föräldrarna jämfört med ensam vårdnad. Barnets bästa *på gruppnivå* ansågs därför vara att domstolen så långt som möjligt beslutade om gemensam vårdnad eller lät denna vårdnadsform bestå. Barnets bästa *på individnivå* skulle avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, med hänsyn till föräldrarnas förmåga att enas i frågor som rör barnet. När gemensam vårdnad inte var aktuellt, var utgångspunkten att den av föräldrarna som bäst kunde antas främja ett nära och gott umgänge mellan barnet och den andra föräldern skulle anföras vårdnaden.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Ds 1989:52 s. 90.

¹⁸¹ Ds 1989:52 s. 69–73. Enligt dittills gällande ordning hade interimistiska beslut endast kunnat avse vårdnad eller umgänge, se Ds. 1989:52 s. 20.

¹⁸² Ds 1989:52, bilaga 1 s. 10 och 14 f.

¹⁸³ Prop. 1990/91:8 s. 3 f.

¹⁸⁴ 6 kap. 4 andra stycket, 5–6, 6 a och 20 §§ FB enligt SFS 1990:1526.

¹⁸⁵ Prop. 1990/91:8 s. 60. I promemorian uttalades dock att bestämmelsen främst skulle få betydelse i de situationer där gemensam vårdnad inte var aktuellt, se Ds 1989:52 s. 91.

¹⁸⁶ Prop. 1990/91:8 s. 60 f.

Som bakgrund till de framlagda förslagen framfördes flera positiva aspekter med gemensam vårdnad. Argument som hade förekommit i samband med tidigare reformer upprepades. Ett gemensamt juridiskt ansvar för barnet ansågs främja goda förhållanden mellan barnet och båda föräldrarna. Vidare påtalades att det för äldre barn kunde framstå som en trygghetsfaktor att inte behöva uppleva den ena föräldern som en utomstående person. Både i promemorian och i propositionen framhölls det som särskilt positivt att fäder blev delaktiga i barnets liv samt att de kunde ha en tätare och mer otvungen kontakt med barnet. På så sätt behövde boendeföräldern inte ta ansvar för barnets uppföstran själv.¹⁸⁷ Detta argument har kritiserats av professor Eva Ryrstedt, som anser att gemensam vårdnad inte är en garanti för att båda föräldrar tar ansvar för barnet. Ryrstedt anser att gemensam vårdnad endast säkerställer en *rättighet* för respektive förälder att vara delaktig i beslut som rör barnets personliga angelägenheter.¹⁸⁸

Propositionen innehöll följande uttalande:

På det hela taget torde det dock råda en betydande enighet om att gemensam vårdnad i det helt övervägande antalet fall är att föredra framför ensam vårdnad. I likhet med det stora flertalet remissinstanser anser jag därför att det finns anledning att gå vidare på den inslagna vägen och öka möjligheterna att få till stånd gemensam vårdnad.¹⁸⁹

Genom att utöka domstolens behörighet till att kunna besluta om gemensam vårdnad trots att en eller båda föräldrarna helst ville ha ensam vårdnad ansågs flexibiliteten i regelsystemet öka. En ökad flexibilitet skulle i sin tur ge domstolarna bättre möjligheter att ta hänsyn till barnets bästa i det enskilda fallet.¹⁹⁰ Departementschefen underströk att ändringen inte skulle få konsekvensen att föräldrar påtvingades gemensam vårdnad, eftersom syftet inte var att öppna upp för en sådan ordning i fall där föräldrarna såg vårdnadsformen som ett otänkbart alternativ.¹⁹¹ Singer har beskrivit denna ändring som att kravet på enighet ersattes med ett krav på *tolerans*.¹⁹²

En förälders motstånd mot gemensam vårdnad ansågs å ena sidan tyda på ett svagare intresse av att upprätthålla en nära och god kontakt mellan barnet och den andra föräldern. Å andra sidan erkändes att motståndet kunde botten i en vilja att skydda barnet från att fara illa. Motståndet kunde också bero på exempelvis hustrumisshandel. I sådana situationer ansågs föräldrarna sakna samarbetsförmåga. Det betonades därför att bedömningen i det enskilda fallet

¹⁸⁷ Ds 1989:52 s. 47 f.; prop. 1990/91:8 s. 31 f.

¹⁸⁸ Ryrstedt (2009) s. 1013 f.

¹⁸⁹ Prop. 1990/91:8 s. 32.

¹⁹⁰ Ds 1989:52 s. 50–52; prop. 1990/91:8 s. 33.

¹⁹¹ Prop. 1990/91:8 s. 34.

¹⁹² Singer (2014) s. 350.

skulle vara lyhörd och noggrant inriktas på de individuella omständigheterna.¹⁹³

Förslaget, som innebar att ogifta nyblivna föräldrar skulle kunna anmäla gemensam vårdnad till socialnämnden, infördes i stället för en ordning där gemensam vårdnad uppkom automatiskt vid faderskapsfastställelsen. En automatiskt verkande regel om gemensam vårdnad övervägdes, eftersom målsättningen var att gemensam vårdnad skulle komma till användning i så många fall som möjligt. En sådan regel ansågs dessutom inskräpa tanken på att särlevande föräldrar har ett gemensamt ansvar för sitt barn. Samtidigt bedömdes ogifta särlevande föräldrar sakna samarbetsförmåga. För ogifta sambor ansågs en regel om automatisk gemensam vårdnad medföra vissa praktiska problem, eftersom samboförhållanden inte registreras. Till skillnad från äktenskap saknas en synlig markering av att ett samboförhållande föreligger och folkbokföringsadressen ansågs inte tillräcklig i detta avseende. En regel om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar kunde således leda till osäkerhet om vem som är vårdnadshavare för ett barn.¹⁹⁴

Möjligheten för domstolen att meddela ett interimistiskt beslut i boendefrågan ansågs stärka principen om gemensam vårdnad som huvudregel.¹⁹⁵ Det kunde också ha ett ”psykologiskt värde” att ingen av föräldrarna blev avskuren vårdnadsansvaret förrän vårdnadsfrågan hade avgjorts slutligt.¹⁹⁶ Många gånger ansågs det inte motiverat att upplösa den gemensamma vårdnaden interimistiskt, eftersom dessa beslut är begränsade i tid och när som helst kan återkallas. Om domstolar i fler fall kunde undvika att upplösa den gemensamma vårdnaden interimistiskt, bedömdes att fler föräldrar skulle komma till insikt om att de hade förmåga att utöva vårdnaden gemensamt.¹⁹⁷

Senare i utskottsbehandlingen framhöll lagutskottet att såväl följdmotionerna till 1990 års proposition som motionerna från den allmänna motionstiden visade på en bred enighet om behovet av en reform för att öka användningen av gemensam vårdnad.¹⁹⁸ I riksdagsdebatten uttryckte den moderata riksdagsledamoten Charlotte Cederschiöld emellertid en viss oro för den pågående rättsutvecklingen, där domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad successivt utvidgades. Hon framhöll att domstolarna måste vara lyhörda även för svaga signaler om att barnet kanske inte mår bäst av gemensam vårdnad i det enskilda fallet.¹⁹⁹

Sammanfattningsvis präglades 1991 års reform av ett argumentationsmönster som även syntes i samband med 1976 års reform och 1983 års reform.

¹⁹³ Prop. 1990/91:8 s. 34.

¹⁹⁴ Ds 1989:52 s. 52–54; prop. 1990/91:8 s. 34–36.

¹⁹⁵ Prop. 1990/91:8 s. 46 f.

¹⁹⁶ Prop. 1990/91:8 s. 48.

¹⁹⁷ Ds 1989:52 s. 69–72; prop. 1990/91:8 s. 48.

¹⁹⁸ Bet. 1990/91:LU13 s. 11.

¹⁹⁹ Prot. 1990/91:39 s. 6.

Gemensam vårdnad antogs kunna främja en nära och god kontakt mellan barnet och båda föräldrarna. Argumentationen ger även uttryck för att föräldrarnas intressen hade betydelse. Enligt min mening framgår detta tydligt av motiven till förslaget om interimistiska beslut. Det framfördes att det kunde ha ett psykologiskt värde att avvakta med ett beslut som innebar att ena föräldern skars av vårdnaden. Uttrycket ”psykologiskt värde” har förekommit i tidigare reformdiskussioner. Framför allt användes det flitigt inför 1976 års reform.²⁰⁰ Eftersom föräldrarnas intressen fortfarande beaktades, var det betydelsefullt att Svedin beskrev gemensam vårdnad som den vårdnadsform som bäst tillgodoser psykologiska behov hos *både barn och föräldrar*.

3.5 1998 års reform

I augusti 1995 presenterade *Vårdnadstvistutredningen* ett betänkande som innehöll förslag till ändringar i reglerna om gemensam vårdnad. Utredningens förslag innebar att domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad skulle utökas till att omfatta situationer där *en förälder* direkt motsatte sig denna vårdnadsform. Om båda föräldrar motsatte sig skulle vårdnadsformen alltså vara utesluten.²⁰¹ Vidare föreslogs att det skulle införas en särskild bestämmelse som angav att barnets bästa skulle vara avgörande vid domstolens tillämpning av bestämmelserna i 6 kap. FB.²⁰²

Propositionens slutliga förslag innebar, i linje med utredningens, att gemensam vårdnad skulle kunna komma i fråga även om en av föräldrarna motsatte sig vårdnadsformen. Regeringen föreslog även en ny bestämmelse om barnets bästa, men denna skulle föreskriva att barnets bästa skulle komma i främsta rummet vid alla frågor om vårdnad, boende och umgänge.²⁰³ Formuleringen hämtades direkt från den dåvarande svenska översättningen av artikel 3.1 i barnkonventionen.²⁰⁴ Enligt bestämmelsens andra stycke skulle det *fästas särskilt avseende* vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, medan risken för att barnet far illa skulle *beaktas*.²⁰⁵ Risken för att barnet far illa hade fram till nu varit en omständighet som domstolen endast beaktade vid umgängesfrågor.²⁰⁶ Regeringens förslag röstades igenom av riksdagen och infördes 1998.²⁰⁷

1998 års ändringar syftade till att markera att det är barnets bästa som är ledstjärnan i en vårdnadstvist och att vårdnadsfrågan inte har med rättvisa mellan föräldrarna att göra.²⁰⁸ Trots detta förtydligande fördes ett resonemang i propositionen som talar emot att föräldrarnas intressen hade övergetts. Närmare

²⁰⁰ Se avsnitt 3.2.

²⁰¹ SOU 1995:79 s. 142 f.

²⁰² SOU 1995:79 s. 8.

²⁰³ Prop. 1997/98:7 s. 1.

²⁰⁴ Prop. 1997/98:7 s. 47 och 104.

²⁰⁵ Prop. 1997/98:7 s. 48.

²⁰⁶ Prop. 1997/98:7 s. 105.

²⁰⁷ 6 kap. 2 a och 5 §§ FB enligt SFS 1998:319.

²⁰⁸ Prop. 1997/98:7 s. 35 f.

bestämt framhölls att det för de flesta föräldrar är svårt att acceptera att förlora vårdnaden om sitt barn och att det är enklare att finna sig i att den andra föräldern får ta hand om den dagliga omsorgen, så länge den gemensamma vårdnaden kan bestå.²⁰⁹

I motiven anfördes inledningsvis att barn har behov av nära och goda relationer till båda sina föräldrar. Gemensam vårdnad ansågs i sin tur kunna främja sådana förhållanden.²¹⁰ Regeringen hänvisade för första gången till artikel 18.1 i barnkonventionen, som säger att konventionsstaterna ska göra sitt bästa för att säkerställa erkännandet av principen att båda föräldrar har ett gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling.²¹¹ Till sammanhanget hör att barnkonventionen hade blivit bindande för Sverige genom ratifikation 1990.²¹²

Målet ansågs vara att föräldrar skulle ha gemensam vårdnad i samtliga fall där vårdnadsformen var bäst för barnet. I propositionen diskuterades till och med om ensam vårdnad helt kunde utmönstras, vilket *Pappagruppen* hade föreslagit i en departementspromemoria.²¹³ Regeringen resonerade å ena sidan att gemensam vårdnad i de flesta fall var att föredra framför ensam vårdnad. Å andra sidan betonades att det var viktigt att inte lita blint på en viss vårdnadsform. I slutändan ansågs det viktigaste för de flesta barn vara att ha en god kontakt med båda föräldrarna utan att dras in i deras konflikter. Två situationer nämndes där det fanns ett värde i att fortsatt kunna besluta om ensam vårdnad. Den första situationen var om en av föräldrarna var olämplig som vårdnadshavare, exempelvis om han eller hon hade utövat våld mot barnet eller den andra föräldern.²¹⁴ Det betonades samtidigt att övergrepp inom familjen inte per automatik uteslöt gemensam vårdnad. Det behövde bli föremål för en bedömning i varje enskilt fall.²¹⁵ Den andra situationen tog sikte på föräldrar som inte kunde samarbeta kring barnet på grund av en djup och svår konflikt.²¹⁶

I stället för att avskaffa ensam vårdnad skulle gemensam vårdnad alltså kunna dömas ut i strid mot en förälders vilja. Regeringen betonade att lagändringen inte fick medföra att det schablonmässigt beslutades om gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja. Det konstaterades även att om den som motsätter sig gemensam vårdnad presenterar goda skäl, är det många gånger lämpligast att inte gå emot förälderns vilja. Samtidigt underströks att det inte är givet att ensam vårdnad är bäst för barnet bara för att en förälder är av den uppfattningen. Det fanns därför anledning att göra reglerna om gemensam vårdnad

²⁰⁹ Prop. 1997/98:7 s. 64.

²¹⁰ SOU 1995:79 s. 80; prop. 1997/98:7 s. 50.

²¹¹ Prop. 1997/98:7 s. 50.

²¹² SÖ 1990:20; prop. 1989/90:107 s. 5.

²¹³ Ds 1995:2 s. 12 och 113; prop. 1997/98:7 s. 51.

²¹⁴ Prop. 1997/98:7 s. 51.

²¹⁵ Prop. 1997/98:7 s. 108.

²¹⁶ Prop. 1997/98:7 s. 51.

mer flexibla. För att barnets bästa skulle kunna tillgodoses i enskilda fall behövde domstolarna ges större handlingsutrymme. Regeringen erkände att en sådan ordning ställer stora krav på domaren, varför möjligheten att döma ut gemensam vårdnad mot en förälders vilja skulle användas med stor försiktighet och lyhördhet.²¹⁷

Ovan nämnda toleranskrav från 1991 togs alltså bort, vilket innebar att fäder, som vid barnets födelse inte var gift med barnets moder, kunde få del i vårdnaden även om modern motsatte sig det. *Vårdnadstvistutredningen* framförde att gemensam vårdnad har sådan betydelse för barnet och dess föräldrar att det måste vara möjligt för en fader att få till stånd gemensam vårdnad mot moderns vilja.²¹⁸ Regeringen konstaterade att gemensam vårdnad var den naturliga utgångspunkten även när det gällde ogifta föräldrar. Dock ansågs det inte lämpligt att införa en ordning som innebar att ogifta föräldrar fick gemensam vårdnad automatiskt från faderskapsfastställelsen. Regeringen ansåg att frågan behövde beredas ytterligare.²¹⁹

I utskottsbehandlingen gick lagutskottet längre än regeringen i fråga om gemensam vårdnad vid övergrepp inom familjen. Lagutskottet framhöll att gemensam vårdnad borde vara utesluten i alla de fall där den ena föräldern har utsatt en familjemedlem för våld, trakasserier eller annan kränkande behandling.²²⁰ Vänsterpartisten Tanja Linderborg ansåg också att en helhetsbedömning av barnets bästa inte var nödvändig i de fall där familjevåld hade förekommit. I riksdagsdebatten förordade Linderborg att lagstiftningen skulle ge uttryck för denna ståndpunkt.²²¹ I riksdagsdebatten uttryckte även den moderata riksdagsledamoten Marietta de Pourbaix-Lundin oro för att ambitionen om gemensamt vårdnadsansvar skulle kunna motverka barnets bästa, om gemensam vårdnad *alltid* antogs vara bäst för barnet.²²²

Sammanfattningsvis innebar 1998 års reform att lagstiftaren fortsatte på den inslagna vägen och utökade domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad. För första gången betonades att vårdnadsfrågan inte har med föräldrarnas intressen att göra. Enligt min mening finns det en skillnad i hur argumentationen fördes inför 1991 års reform jämfört med 1998 års reform. Målsättningen inför 1991 års reform var att gemensam vårdnad skulle komma till användning i så många fall som möjligt.²²³ Inför 1998 års reform var målet att föräldrarna skulle ha gemensam vårdnad i samtliga fall där det ansågs bäst för barnet.

²¹⁷ Prop. 1997/98:7 s. 52.

²¹⁸ SOU 1995:79 s. 84.

²¹⁹ Prop. 1997/98:7 s. 54 f.

²²⁰ Bet. 1997/98:LU12 s. 30.

²²¹ Prot. 1997/98:108 s. 57 och 73.

²²² Prot. 1997/98:108 s. 51.

²²³ Se avsnitt 3.4.

3.6 Icke-automatisk gemensam vårdnad från faderskapsfastställelsen: ett avsteg från 90-talets reformtrend

I 1997 års proposition diskuterades om ogifta föräldrar skulle få gemensam vårdnad automatiskt från faderskapsfastställelsen. Regeringen konstaterade då att frågan behövde utredas ytterligare.²²⁴ År 1999 presenterades en departementspromemoria som behandlade detta spörsmål. Promemorian innehöll dock inget förslag som föreskrev att gemensam vårdnad skulle uppkomma automatiskt vid faderskapsfastställelsen. I stället föreslogs att vårdnadsformen skulle uppkomma automatiskt tre månader efter faderskapsfastställelsen, om ingen av föräldrarna inom denna tid till socialnämnden hade anmält att han eller hon motsatte sig gemensam vårdnad. För det fall någon av föräldrarna gjorde en sådan anmälan skulle modern fortsättningsvis ha ensam vårdnad. Möjligheten att få gemensam vårdnad genom anmälan till socialnämnden skulle finnas kvar för de föräldrar som ville få till stånd gemensam vårdnad fortare än efter tre månader.²²⁵ Förslaget i 1999 års promemoria genomfördes dock aldrig.²²⁶

I en bilaga till 1999 års promemoria finns ett yttrande av Torgny Gustavsson, överläkare i barn- och ungdomspsykiatri. I denna konstaterade han att gemensam vårdnad är lättare för barnet att förstå och uppfatta. I de fall där det uppenbara föräldraskapet är mindre tydligt för barnet, som när föräldrarna varken är gifta eller sambor, är gemensam vårdnad därför fördelaktigt. Gustavsson framförde vidare att barn uppskattar gemensam vårdnad, eftersom det signalerar att båda föräldrarna är aktivt involverade i barnets liv och att båda tar på sig ett ansvar. Sammantaget talade detta för en regel om automatisk gemensam vårdnad från faderskapsfastställelsen. En sådan ordning skulle även sända viktiga signaler till barnet om att samhället förväntar sig gemensamt föräldrautövande.²²⁷ Gustavsson betonade samtidigt att den viktigaste förutsättningen för ett gott utfall av gemensam vårdnad är att föräldrarna har förmåga att samarbeta och prioritera barnet. Följaktligen skulle avsteg från huvudregeln om gemensam vårdnad inte grundas på föräldrarnas civilrättsliga förhållanden. Gustavsson anförde dock att gemensam vårdnad inte bör inträda automatiskt när den ena föräldern har blivit misshandlad eller allvarligt hotad av den andra föräldern. Han ansåg vidare att gemensam vårdnad utdömt mot den ena förälderns vilja sällan var förenligt med barnets bästa, eftersom det riskerar att leda till ytterligare strid mellan föräldrarna.²²⁸

²²⁴ Se avsnitt 3.5.

²²⁵ Ds 1999:57 s. 7.

²²⁶ Förslaget lades på is under cirka 10 år. År 2009 konstaterades i en proposition att det inte skulle genomföras. Enligt regeringen var förslaget inte förenligt med ett regelsystem där vårdnadsfrågan ska bedömas utifrån barnets bästa i varje enskilt fall, se prop. 2009/10:192 s. 26 f.

²²⁷ Ds 1999:57, bilaga 1 s. 124 och 134.

²²⁸ Ds 1999:57, bilaga 1 s. 135.

I promemorian redovisades flera argument mot en regel om automatisk gemensam vårdnad från faderskapsfastställelsen. Gemensam vårdnad beskrevs som en krävande vårdnadsform som förutsätter att föräldrarna kan samarbeta, kompromissa och ha relativt täta kontakter utan att hamna i konflikter som går ut över barnet. Föräldrar som inte är gifta vid barnets födsel ansågs inte ha hunnit bygga upp ett samarbete kring barnet. Vidare poängterades att särboende föräldrar generellt sett har sämre förutsättningar att samarbeta jämfört med sambor. Därmed skulle ogifta föräldrar schablonmässigt tillerkännas gemensam vårdnad, även i fall där det inte var förenligt med barnets bästa. En sådan ordning befarades kunna leda till fler vårdnadstvister. Särskilt framhölls att fler mödrar skulle komma att väcka talan om ensam vårdnad.²²⁹

Sammanfattningsvis blev förslaget aldrig verklighet, trots att 1990-talet präglades av ett stort fokus på gemensam vårdnad. I argumentationen framträder uppfattningen att gemensam vårdnad i vissa fall kan verka konflikt drivande.

3.7 2006 års reform

I ett hovrättsavgörande som meddelades kort efter att 1998 års reform hade trätt i kraft uttalades följande:

Gemensam vårdnad är ofta att föredra framför ensam vårdnad. När en förälder motsätter sig gemensam vårdnad kan förhållandena emellertid vara sådana att det föreligger så djupa motsättningar mellan föräldrarna att gemensam vårdnad skulle innebära stora konflikter till skada för barnet. Detta gäller inte enbart när det föreligger så allvarliga omständigheter som i de tydliga fall som omnämns i förarbetena till den nya lagstiftningen (prop. 1997/98:7), dvs. när motståndet har sin grund i misshandel, trakasserier eller andra övergrepp från en av föräldrarna. *Även i andra fall kan konflikter mellan föräldrarna vara till sådan skada för barnet att detta överskuggar barnets intresse av en nära och regelbunden kontakt med båda föräldrarna. I en sådan situation är det bättre för barnet eller barnen att en av föräldrarna ensam anförtros vårdnaden* [min kursivering].²³⁰

Ryrstedt var en av dem som ansåg att synen på gemensam vårdnad hade drivits för långt. Enligt henne gav det kursiverade i citatet ovan uttryck för en felaktig övertygelse om att ett barns nära och goda kontakt med båda föräldrarna är avhängigt av att föräldrarna hade gemensam vårdnad. Hon ansåg att barnets goda kontakt med båda föräldrarna handlade om den känslomässiga relationen och mindre om vårdnadsformen, eftersom den senare framför allt tar sikte på vem som har den legala bestämmanderätten över barnets personliga angelägenheter. Ryrstedt framhöll att barnets boende och umgängeschema är mer relevant för den känslomässiga relationen, eftersom dessa

²²⁹ Ds 1999:57 s. 61 f.

²³⁰ RH 1998:85 stycke fem i hovrättens domskäl.

frågor påverkar den rent praktiska möjligheten att spendera tid med barnet. Anledningen till missuppfattningen ansåg hon vara att domstolarna styrdes av det lilla som fanns att tillgå i lagtext och i förarbeten. Följden blev att de generella kriterier som framhölls i rättskällorna övertolkades i den individuella bedömningen av det enskilda barnets bästa.²³¹

1998 års reform innebar att rättsläget kom att uppfattas som att det förelåg en presumtion för att gemensam vårdnad var till barnets bästa även i det enskilda fallet. I NJA 1999 s. 451 uttalade HD följande:

Vad som förekommit vid 1998 års ändringar i 6 kap. FB måste anses innebära, att lagstiftningen numera förutsätter att gemensam vårdnad normalt är till barnets bästa. Endast när det framkommer särskilda omständigheter som talar mot gemensam vårdnad, skall vårdnaden anförtros en av föräldrarna ensam.²³²

Ett år senare meddelade HD ännu ett avgörande där det ovan citerade bekräftades. I NJA 2000 s. 345 fann HD visserligen att det var till barnets bästa att anförtro modern ensam vårdnad, men domslutet grundade sig i att det förelåg en särskild omständighet som talade emot gemensam vårdnad. Mellan föräldrarna förelåg en djup och svår konflikt som omöjliggjorde samarbete i frågor om barnen.²³³ Farhågorna inför en utveckling som denna, där gemensam vårdnad antogs vara till barnets bästa i varje enskilt fall, uttrycktes redan i riksdagsdebatterna inför 1991 års reform och 1998 års reform av Cederschiöld respektive Pourbaix-Lundin.²³⁴

Den 27 juni 2002 tillsattes en kommitté med uppdrag att utvärdera 1998 års reform. *2002 års vårdnadskommitté* skulle ta ställning till om en lagändring behövdes för att bättre uppnå de grundläggande syftena med 1998 års reform: att underlätta för föräldrar att komma överens, bereda vägen för en ökad användning av gemensam vårdnad och betona principen om barnets bästa. En utgångspunkt för uppdraget var att det inte skulle ske en återgång till vad som gällde före 1998 års reform, där en förälders motstånd mot gemensam vårdnad i sig uteslöt vårdnadsformen.²³⁵

I syfte att åstadkomma en uppstramning av rättspraxis föreslog kommittén att en förutsättning för gemensam vårdnad skulle vara att föräldrarna kunde antas ha förmåga att samarbeta i frågor om barnet.²³⁶ Kommittén föreslog vidare att barnets bästa skulle vara avgörande i alla frågor om vårdnad, boende och umgänge, i stället för att komma i främsta rummet.²³⁷ Enligt bestämmelsen

²³¹ Ryrstedt (2009) s. 1014 och 1035 f.

²³² NJA 1999 s. 451 (på s. 458).

²³³ NJA 2000 s. 345 (på s. 352 f.).

²³⁴ Se avsnitt 3.4 och 3.5.

²³⁵ SOU 2005:43 s. 3 och 109.

²³⁶ SOU 2005:43 s. 114.

²³⁷ SOU 2005:43 s. 26.

skulle det fästas särskilt avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen far illa, samt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risken för familjevåld skulle alltså *särskilt beaktas*.²³⁸

Den 16 mars 2006 lade regeringen fram sin proposition som innehöll båda av kommitténs förslag. I stället för att barnets bästa skulle vara avgörande i alla *frågor* om vårdnad, boende och umgänge skulle barnets bästa vara avgörande vid alla sådana *beslut*. Ingen motivering angavs till varför utredningens föreslagna ordalydelse inte valdes.²³⁹ Båda av propositionens förslag röstades igenom av riksdagen och infördes i FB 2006.²⁴⁰

Gemensam vårdnad framhölls både i betänkandet och i propositionen som betydelsefullt för barns tillgång till båda sina föräldrar och för att främja barnets bästa på gruppnivå. Det uttalades vidare att gemensam vårdnad i de allra flesta fall är en ”mycket bra” vårdnadsform ur barnets synvinkel och att denna uppfattning hade stöd bland domare, advokater och familjerättssekreterare.²⁴¹ Forskning gav även uttryck för att gemensam vårdnad i regel påverkade barns välbefinnande positivt, förutsatt att föräldrarnas relation inte präglades av starka konflikter.²⁴²

Kommitténs undersökning visade att domstolarna utnyttjade möjligheten att besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja i relativt stor utsträckning. Den vanligaste motiveringen var att samarbetssvårigheterna mellan föräldrarna inte ansågs vara av sådan grad att de övervägde fördelarna med gemensam vårdnad. Undersökningsresultaten ansågs spegla det rättsläge som hade fastställts i avgörandena NJA 1999 s. 451 och NJA 2000 s. 345, där det endast dömdes till ensam vårdnad när det framkom särskilda omständigheter som talade emot gemensam vårdnad eller när båda föräldrarna motsatte sig denna vårdnadsform.²⁴³

Gemensam vårdnad ansågs nu förutsätta att föräldrarna kunde hantera sina delade meningar på ett sätt som inte gick ut över barnet. Det betonades att vårdnadsformen kunde vara oförenlig med barnets bästa trots att konflikten mellan föräldrarna inte uppnådde sådan allvarlighetsgrad att allt samarbete var uteslutet. Det underströks att någon presumtion för eller mot gemensam vårdnad inte skulle gälla, utan att det enskilda barnets bästa skulle fastställas utifrån individuella förhållanden.²⁴⁴

För första gången poängterades att frågan om vem som har den rättsliga vårdnaden inte var ensamt avgörande för hur kontakten mellan barnet och dess

²³⁸ SOU 2005:43 s. 199. Jfr avsnitt 3.5.

²³⁹ Prop. 2005/06:99 s. 38–40 och 85 f.

²⁴⁰ 6 kap. 2 a och 5 §§ FB enligt SFS 2006:458.

²⁴¹ SOU 2005:43 s. 109 f.; prop. 2005/06:99 s. 50.

²⁴² Lagerberg och Sundelin (2000) s. 192 och 195.

²⁴³ SOU 2005:43 s. 110; prop. 2005/06:99 s. 49 f.

²⁴⁴ SOU 2005:43 s. 112 f. och 115; prop. 2005/06:99 s. 51.

föräldrar skulle utvecklas.²⁴⁵ Kommittén anslöt sig förvisso till den sedan länge rådande uppfattningen att gemensam vårdnad många gånger kan bidra till att främja goda förhållanden mellan barnet och föräldrarna, samt medverka till ett ökat engagemang från båda föräldrarnas sida i barnets personliga angelägenheter. Till skillnad från tidigare förarbeten som stannat vid detta konstaterande, tillade kommittén att gemensam vårdnad i andra fall kunde vara konfliktskapande och att ett påtvingat samarbete kunde leda till ökad strid mellan föräldrarna.²⁴⁶ I linje med detta uttalade regeringen att kontaktprincipens betydelse inte fick innebära att domstolarna schablonmässigt beslutade om gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja.²⁴⁷

Enligt kommittén fanns det en tendens hos domstolarna att tona ned betydelsen av att en förälder hade gjort sig skyldig till övergrepp vid prövningen av vårdnadsfrågan. Kommittén fann att gemensam vårdnad dömdes ut i 47 procent av de undersökta målen där det förekom påståenden om övergrepp.²⁴⁸ Resultatet kunde möjligen förklaras med hänsyn till att domstolen, fram till 2006 års ändringar, skulle fästa särskilt avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, medan risken för att barnet far illa (endast) skulle beaktas.²⁴⁹ Kommitténs uppfattning var att gemensam vårdnad *som utgångspunkt* var utesluten om den ena föräldern hade utövat våld mot barnet eller annan familjemedlem. Familjevåld behövde dock inte utesluta gemensam vårdnad i det enskilda fallet, eftersom en riskbedömning och en helhetsbedömning av samtliga omständigheter alltid behövde ske vid fastställandet av barnets bästa.²⁵⁰ Regeringen var inte av någon annan uppfattning. I propositionen uttalades att gemensam vårdnad *i princip* var utesluten om en förälder hade utsatt barnet eller någon annan i familjen för övergrepp.²⁵¹

I ljuset av detta väcktes två motioner, en följdmotion av centerpartisten Vivian Gerdin och en av vänsterpartisten Tasso Stafilidis. Gerdin yrkade att riksdagen skulle tillkännage att gemensam vårdnad var uteslutet vid familjevåld och Stafilidis yrkade att det skulle uppställas en presumtion för ensam vårdnad i en sådan situation. Båda motioner avslogs med hänvisning till att barnets bästa ska fastställas utifrån en individuell prövning med beaktande av samtliga omständigheter.²⁵²

2006 års ändringar tillämpades sedan i NJA 2007 s. 382, där målets huvudfråga var om föräldrarnas samarbetssvårigheter uteslöt gemensam vårdnad.²⁵³

²⁴⁵ SOU 2005:43 s. 113; jfr RH 1998:85.

²⁴⁶ SOU 2005:43 s. 113 f.

²⁴⁷ Prop. 2005/06:99 s. 50 f.

²⁴⁸ SOU 2005:43 s. 118.

²⁴⁹ SOU 2005:43 s. 198; Singer (2024) s. 159.

²⁵⁰ SOU 2005:43 s. 118–120.

²⁵¹ Prop. 2005/06:99 s. 50 f.

²⁵² Mot. 2005/06:L26 s. 3; mot. 2005/06:L292 s. 6; bet. 2005/06:LU27 s. 14 f.; rskr. 2005/06:309.

²⁵³ NJA 2007 s. 382 (på s. 393).

Enligt Singer anger formuleringen att gemensam vårdnad utgjorde startpunkten för bedömningen, trots att förarbetena framhöll att någon presumption för eller emot gemensam vårdnad inte existerade.²⁵⁴ HD anförde att föräldrarna hade haft konflikter sedan flickan föddes. Frågor kopplade till vårdnadsansvaret hade inte kunnat lösas av föräldrarna på egen hand och rättsliga processer hade pågått sedan flickan var fyra månader gammal. Därtill hade nya umgängesyorkanden framställts i HD som ansågs illustrera parternas samarbetsproblem. Mot denna bakgrund tilldelades modern ensam vårdnad.²⁵⁵

Sammanfattningsvis innebar 2006 års reform att något tydligare ramar sattes upp för när gemensam vårdnad inte kunde anses vara förenlig med barnets bästa. Det underströks att familjevåld som utgångspunkt uteslöt gemensam vårdnad. Avsikten med 2006 års reform var alltså att delvis frångå den tydliga strävan mot en ökad användning av gemensam vårdnad. Gemensam vårdnad beskrevs dock fortfarande som en särskilt bra vårdnadsform.

3.8 2021 års reform

I februari 2017 presenterades ett betänkande av *2014 års vårdnadsutredning*. Utredningen föreslog att domstolen skulle fästa särskilt avseende vid föräldrarnas förmåga att ta ett gemensamt ansvar i frågor om barnet vid prövningen av vårdnadsfrågan. Det föreslogs vidare att domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad skulle utökas ytterligare. Enligt utredningen skulle domstolen inte endast kunna döma till gemensam vårdnad i situationer där en förälder motsätter sig, utan även om *båda föräldrar* motsätter sig vårdnadsformen. Därtill föreslogs att det skulle tydliggöras att barnets bästa är avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge, inte endast vid beslut i sådana frågor. Slutligen innehöll betänkandet ett förslag om att interimistiska beslut om vårdnaden skulle få meddelas endast om det fanns särskilda skäl.²⁵⁶

Den 18 mars 2021 överlämnade regeringen sin proposition till riksdagen. De slutliga förslagen överensstämde med utredningens, men regeringen ansåg att föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst skulle läggas till som bedömningsgrund för gemensam vårdnad, utöver förmågan att ta ett gemensamt ansvar. Förslaget rörande interimistiska vårdnadsbeslut togs inte med i propositionen.²⁵⁷ Regeringens förslag röstades igenom och infördes samma år.²⁵⁸

Bakgrunden till 2021 års reform var att *2014 års vårdnadsutredning* hade fått i uppdrag att utvärdera 2006 års reform.²⁵⁹ De fann att antalet vårdnadstvister hade ökat med 40–50 procent mellan åren 2006–2015. De konstaterade även

²⁵⁴ Singer (2007/08) s. 151.

²⁵⁵ NJA 2007 s. 382 (på s. 393–395).

²⁵⁶ SOU 2017:6 s. 31 f. och 36.

²⁵⁷ Prop. 2020/21:150 s. 1 f.

²⁵⁸ 6 kap. 2 a och 5 §§ FB enligt SFS 2021:528.

²⁵⁹ SOU 2017:6 s. 25.

att yrkanden om ensam vårdnad hade blivit vanligare, eftersom möjligheterna att vinna framgång med en sådan talan hade ökat efter 2006 års reform. Fram till 2021 skulle domstolen, i sin bedömning av vårdnadsfrågan, särskilt beakta föräldrarnas samarbetsförmåga. Det innebar att den föräldern som yrkade ensam vårdnad ofta lade vikt vid den andra förälderns oförmåga att samarbeta. I den meningen ansåg utredningen att lagtextens fokus på föräldrarnas samarbetsförmåga hade verkat konfliktdrivande.²⁶⁰ Det framhölls vidare att om samarbetsproblemen rör sådant som inte är direkt kopplat till vårdnadsansvaret, innebär ensam vårdnad inte nödvändigtvis att barnet påverkas av föräldrarnas konflikt i lägre grad jämfört med om föräldrarna har gemensam vårdnad.²⁶¹ Genom att betona föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar, ansågs fokuset flyttas från föräldrarna till barnet. Det skulle även medföra att uppmärksamheten riktas mot det som fungerar i stället för mot det som inte fungerar.²⁶²

Som skäl för att ändra bedömningsgrunderna för prövningen av vårdnadsfrågan, framhöll regeringen vidare att gemensam vårdnad i de allra flesta fall är en bra vårdnadsform för barn och föräldrar. Gemensam vårdnad beskrevs som betydelsefullt för att båda föräldrarna skulle ta ansvar för barnet och bli delaktiga i barnets liv, något som regeringen ansåg följer av artikel 18.1 i barnkonventionen. I nästa mening underströk regeringen dock att det finns situationer när det är bäst för barnet att en förälder ges ensam vårdnad.²⁶³

För att vårdnadsfrågan skulle kunna avgöras utifrån barnets bästa i varje enskilt fall, och inte utifrån föräldrarnas inställning, ansågs det nödvändigt att utöka domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad.²⁶⁴ Regeringen anförde att det var tveksamt om dittills gällande ordning kunde anses fullt ut förenlig med artikel 3.1 i barnkonventionen, som föreskriver att barnets bästa ska beaktas i första hand.²⁶⁵ Enligt *Barnkonventionsutredningen*, som hade fått i uppdrag att kartlägga hur svensk rätt överensstämde med barnkonventionen, var denna ändring önskvärd. Deras uppfattning var att artikel 18.1 och 9.1²⁶⁶ i barnkonventionen uppställde en presumtion för gemensam vårdnad. De ansåg därför att en bevisregel som talar för gemensam vårdnad skulle finnas i vårdnadsmål. *Barnkonventionsutredningen* ansåg att då gällande ordning inte endast var ett uttryck för en omvänd presumtion. Lagstiftningen innehöll en tvingande regel som föreskrev att gemensam vårdnad var utesluten om båda föräldrarna motsatte sig vårdnadsformen.²⁶⁷ Regeringen

²⁶⁰ SOU 2017:6 s. 136 f. och 195 f.

²⁶¹ SOU 2017:6 s. 197; prop. 2020/21:150 s. 71.

²⁶² Prop. 2020/21:150 s. 71.

²⁶³ Prop. 2020/21:150 s. 70.

²⁶⁴ SOU 2017:6 s. 202 f.; prop. 2020/21:150 s. 74.

²⁶⁵ Prop. 2020/21:150 s. 74. Konventionen tillåter dock att andra intressen än barnets får utslagsgivande betydelse i vissa fall, se avsnitt 2.5.

²⁶⁶ Artikel 9.1 i barnkonventionen föreskriver att konventionsstaterna ska säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja, utom i de fall ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa.

²⁶⁷ SOU 2020:63 s. 454 och 767 f.

stod dock fast vid att det inte skulle finnas en presumtion i vårdnads mål och betonade att domstolens utökade behörighet inte syftade till att närma sig en sådan.²⁶⁸ Juridiska fakulteten vid Lunds universitet avstyrkte förslaget och anförde i sitt remissvar att det finns ett värde i att låta föräldrar själv komma överens om lämplig vårdnadsform, även i de fall där båda är överens om att den ena föräldern ska ha ensam vårdnad.²⁶⁹ Regeringen avfärdade kritiken genom att peka på att alla sådana överenskommelser prövas av antingen domstol eller socialnämnd för att säkerställa att de överensstämmer med barnets bästa.²⁷⁰

Som nämndes ovan föreslog 2014 års vårdnadsutredning även att det skulle införas ett krav på särskilda skäl för att domstolen skulle få besluta interimistiskt i vårdnadsfrågan. Utredningen framhävde att det kunde få allvarliga konsekvenser för ett barn om en förälder förlorar vårdnaden interimistiskt. Det anfördes vidare att det var ingripande för en förälder att förlora vårdnaden om sitt barn. Förslaget bedömdes även kunna resultera i färre interimistiska yrkanden om vårdnad, vilket i sin tur skulle medföra en lägre konfliktnivå.²⁷¹ Regeringen ansåg inte att det fanns ett behov av en sådan ändring, eftersom nuvarande reglering varken hade konfliktdrivande effekt eller tillämpades när det inte fanns skäl för det.²⁷²

I riksdagsdebatten anförde den liberala riksdagsledamoten Juno Blom att regeringens engagemang för att utöka domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad var svårbegripligt. Hon ansåg att regeringen skulle återkomma med ett reformförslag som innebar att gemensam vårdnad mot båda föräldrarnas vilja var utesluten i de fall där det hade förekommit familjevald eller annars förelåg en sådan risk.²⁷³

Sammanfattningsvis är min bild att argumentationen inför 2021 års reform skiljer sig från tidigare reformer. Jag vill påstå att redogörelsen för fördelarna med gemensam vårdnad hölls mer kortfattad än tidigare. Gemensam vårdnad beskrevs som en bra vårdnadsform mot bakgrund av att den ger båda föräldrarna möjlighet att ta ansvar för barnet och vara delaktiga i barnets liv. Till skillnad från 2006 års reform beskrevs gemensam vårdnad dock inte som en ”mycket bra” vårdnadsform.²⁷⁴

3.9 2025 års reform

I december 2022 presenterade *Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer (Trygghetsutredningen)* ett betänkande där

²⁶⁸ Prop. 2020/21:150 s. 74 f.

²⁶⁹ Juridiska fakulteten vid Lunds universitet (2017) s. 2.

²⁷⁰ Prop. 2020/21:150 s. 74 f.

²⁷¹ SOU 2017:6 s. 435.

²⁷² Prop. 2020/21:150 s. 77.

²⁷³ Prot. 2020/21:127 s. 47 f.

²⁷⁴ Se avsnitt 3.7.

det föreslogs en ny lydelse av portalparagrafen om barnets bästa. Enligt förslaget skulle 6 kap. 2 a § FB ange att barnets bästa är en helhetsbedömning och att risken för att barnet far illa är en del av denna bedömning. Lagtexten skulle inte längre innehålla en uppräkningslista av vissa omständigheter som domstolen skulle fästa särskilt avseende vid när den fastställer barnets bästa. Exemplifieringen av på vilka sätt barn kan fara illa skulle därmed tas bort, likaså barns behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar.²⁷⁵

Den 12 september 2024 presenterade regeringen sin proposition. Enligt regeringens förslag skulle risken för att barnet far illa ges en särskilt framträdande plats vid fastställandet av barnets bästa. Exemplifieringen av på vilka sätt barn kan fara illa skulle behållas. Enligt propositionens förslag skulle lagtexten även fortsättningsvis ange att risken för att barnet far illa särskilt ska beaktas. Däremot skulle inte kontaktprincipen längre framhävas som en sådan omständighet. I detta avseende överensstämde utredningens förslag med regeringens.²⁷⁶ Den 1 januari 2025 infördes den nya lydelsen i enlighet med regeringens förslag.²⁷⁷

Enligt både *Trygghetsutredningens* och regeringens uppfattning hade kontaktprincipen getts större tyngd i rättstillämpningen än risken för att barnet far illa. Även om utredningens förslag skiljde sig åt från regeringens, syftade båda till att lyfta fram riskbedömningen vid fastställandet av barnets bästa.²⁷⁸ Regeringen framförde att risken för att barnet far illa behövde lyftas fram tydligare, för att markera att denna omständighet är överordnad kontaktprincipen.²⁷⁹ Av såväl betänkandet som propositionen framgår dock att kontaktprincipen inte kommer att sakna betydelse för bedömningen av barnets bästa bara för att den inte omnämns i lagtexten. Ett barns behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna anses vara en rättighet som följer av barnkonventionen.²⁸⁰ FB:s materiella regler om vårdnad, boende och umgänge bygger även på uppfattningen att barn har behov av nära och goda relationer till båda föräldrarna när de bor isär. Som stöd för detta påstående hänvisade regeringen till 6 kap. 3 § andra stycket FB, som ger uttryck för att gemensam vårdnad som huvudregel består efter äktenskapsskillnad om den inte upplöses med tillämpning av 5, 7 eller 8 § FB.²⁸¹

Trygghetsutredningens uppdrag tog sikte på att förbättra skyddet för barn vid umgänge. Både utredningen och regeringen framförde dock att borttagandet av kontaktprincipen från lagtext kunde komma att påverka hur domstolar beslutar i vårdnadsfrågan, eftersom 6 kap. 2 a § FB även gäller frågor om

²⁷⁵ SOU 2022:71 s. 1 och 25–27.

²⁷⁶ Prop. 2024/25:10 s. 1 och 4.

²⁷⁷ Jfr 6 kap. 2 a § FB enligt SFS 2024:1174 med SFS 2021:528.

²⁷⁸ SOU 2022:71 s. 308–310; prop. 2024/25:10 s. 15 f.

²⁷⁹ Prop. 2024/25:10 s. 16.

²⁸⁰ SOU 2022:71 s. 310; prop. 2024/25:10 s. 16.

²⁸¹ Prop. 2024/25:10 s. 16.

vårdnad.²⁸² Det faktum att kontaktprincipen har framhållits som en särskilt beaktansvärd omständighet ansåg utredningen kan ha lett till att det i vissa fall har beslutats om gemensam vårdnad, trots att föräldrarnas förutsättningar för vårdnadsformen har varit begränsade. När kontaktprincipen inte längre omnämns i lagtexten kan det därmed leda till fler domstolsbeslut om ensam vårdnad. Utredningen framhöll dock att det sannolikt inte kommer att innebära någon märkbar förändring av hur domstolarna gör sin bedömning av barnets bästa i fråga om vårdnad.²⁸³

I ett hovrättsavgörande som meddelades den 25 februari 2025 konstaterade Svea hovrätt att det inte fanns några ”större meningsskiljaktigheter” mellan föräldrarna rörande frågor som är kopplade till vårdnadsansvaret. Hovrätten ansåg att ”föräldrarna har förmåga att ta *visst* [min kursivering] gemensamt ansvar och tillsammans lösa frågor som rör barnen och som omfattas av vårdnadsansvaret”.²⁸⁴ Samtidigt uttryckte hovrätten tveksamhet inför hur föräldrarna skulle lösa frågor om barnens resehandlingar när det skulle bli aktuellt att förnya dessa. Hovrätten fann att fadern skulle riskera att exkluderas från barnens liv om modern fick ensam vårdnad. Med hänsyn till moderns egna uppgifter om hennes inställning till föräldraskapet och samarbetet med fadern kunde det inte uteslutas att hon skulle avstå från att informera honom om viktiga beslut kring barnens skolgång, vårdkontakter och fritidsaktiviteter. Hovrätten framhöll även att det fanns viss risk för att hon, i högre grad än vad som redan var fallet, skulle motverka att umgänge tog plats i Frankrike och Monaco, där fadern delvis var bosatt. Sammantaget fann hovrätten att barnens behov bäst skulle tillgodoses om den gemensamma vårdnaden fick bestå.²⁸⁵

Sammanfattningsvis innebar 2025 års reform att kontaktprincipen inte längre omnämns som en omständighet som ska beaktas särskilt vid fastställandet av barnets bästa. Reformen genomfördes trots att den bedömdes kunna resultera i fler domar om ensam vårdnad. Möjligen talar Svea hovrätts domskäl emot att så blir fallet. Enligt mig signalerar domskälen en viss ambivalens kring föräldrarnas förutsättningar för gemensam vårdnad. Vårdnadsformen bedöms dock vara till barnets bästa för att kunna tillgodose deras behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar.

²⁸² SOU 2022:71 s. 334–337; prop. 2024/25:10 s. 70.

²⁸³ SOU 2022:71 s. 336. *Trygghetsutredningens* resonemang kan ses i ljuset av att 2002 års vårdnadskommitté fann att gemensam vårdnad dömdes ut trots allvarliga samarbetssvårigheter i lite mer än tio procent av de granskade domarna. Som motivering angavs att det fanns en risk för att barnet skulle förlora kontakten med den ena föräldern om den andra föräldern fick ensam vårdnad, se SOU 2005:43 s. 110. 2014 års vårdnadsutredning fann att en liknande motivering användes i de fall gemensam vårdnad dömdes ut trots konstaterade samarbetssvårigheter. Så var fallet i cirka 20 procent av de granskade domarna, se SOU 2017:6 s. 183.

²⁸⁴ Svea hovrätts dom den 25 februari 2025 i mål T 4580–24 (på s. 4).

²⁸⁵ Svea hovrätts dom den 25 februari 2025 i mål T 4580–24 (på s. 3–5).

4 Analys

4.1 Inledning

I detta kapitel diskuterar jag hur nuvarande regelverk om gemensam vårdnad kan förstås, eller inte förstås, utifrån de uppfattningar om gemensam vårdnad som har framställts i lagstiftningsärenden över tid. Inledningsvis följer en sammanställning av de synsätt som jag har identifierat i kapitel tre. Därefter diskuterar jag vilka av dessa synsätt som kommer till uttryck i gällande rätt.

4.2 Uppfattningar om gemensam vårdnad över tid

Institutet gemensam vårdnad har varit föremål för flera reformer mellan åren 1973–2025. Vid genomgången av rättsutvecklingen har jag kunnat identifiera några återkommande argumentationsmönster som jag anser kan delas in i olika uppfattningar om gemensam vårdnad.

En sådan uppfattning är att gemensam vårdnad kan minska konflikter mellan föräldrar. Argumentet syntes i en folktopartistisk följdmotion till 1973 års proposition, i vilken Romanus²⁸⁶ argumenterade för att fränskilda föräldrar skulle ges möjlighet att utöva vårdnaden gemensamt. Romanus framhöll att konflikter uppkom när föräldrar som stod inför äktenskapsskillnad tvingades ta ställning till vem av föräldrarna som skulle avstå vårdnaden. Samma intresse framträdde sedan i samband med 1976 års reform. Ogifta och fränskilda föräldrar gavs möjlighet att utöva vårdnaden gemensamt, eftersom det antogs kunna förhindra konflikter och onödiga störningar. Sedan dess har argumentet levt kvar i diskussioner om gemensam vårdnad.

Intresset av att motverka konflikter har dock motiverats på olika sätt över tid. När det 1999 diskuterades vem som skulle bli vårdnadshavare för barn födda utom äktenskapet, befarades en regel om gemensam vårdnad från faderskapsfastställelsen leda till fler vårdnadstvister. Det ansågs kunna leda till att fler mödrar väcker talan om ensam vårdnad. År 1976 antogs en utökning av möjligheterna till gemensam vårdnad motverka konflikter, medan 1999 ansågs en utökning av ogifta föräldrars möjligheter till gemensam vårdnad leda till fler tvister. Denna skillnad i argumentation kan antagligen hänföras till det faktum att 1976 års ändringar förutsatte enighet mellan föräldrarna, vilket lagutskottet ansåg var nödvändigt för att förhindra konflikter.²⁸⁷ En regel om automatisk gemensam vårdnad innebär däremot att vårdnaden blir gemensam även för de föräldrar som inte är eniga om detta, och kan därmed öka risken för konflikter.

2014 års vårdnadsutredning delade även synsättet att gemensam vårdnad kan minska konfliktnivån mellan föräldrar. Utredningen föreslog att det skulle

²⁸⁶ Se avsnitt 3.1.

²⁸⁷ Se avsnitt 3.2.

krävas särskilda skäl för att meddela ett interimistiskt beslut i vårdnadsfrågan, eftersom en sådan ordning ansågs leda till färre interimistiska yrkanden om vårdnad. Därmed skulle konfliktnivån mellan föräldrar hållas nere. Detta förslag genomfördes dock aldrig.

Ett annat genomgående synsätt innebär att gemensam vårdnad är en särskilt bra vårdnadsform, eftersom den kan tillgodose barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Min bedömning är att argumentet fick fäste när *Utreddningen om barnens rätt* presenterade sin lista på barns grundläggande behov.²⁸⁸ I denna lista uppräknades bland annat barns behov av ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrarna samt behovet av samhörighet med båda föräldrarna även när de stod i konflikt med varandra. Gemensam vårdnad ansågs vara den vårdnadsform som bäst kunde främja dessa behov hos barnet. En annan bidragande faktor till kontaktprincipens genomslag var överläkaren Svedins²⁸⁹ yttrande. Svedin uttalade dels att en nära och god kontakt med båda föräldrarna är fundamental för barns utveckling, dels att gemensam vårdnad är den vårdnadsform som bäst tillgodoser psykologiska behov hos både barn och föräldrar.

Det har härutöver funnits en uppfattning om att gemensam vårdnad kan leda till ett mer jämställt föräldraskap. Inför 1976 års reform uttalades att många föräldrar upplevde det som viktigt att modern och fadern hade samma rättsliga ställning i förhållande till barnet. Det framstår som att detta argument framför allt handlade om att uppmuntra *fäders* deltagande i och ansvarstagande för barnets uppväxt, fostran och utveckling. Detta får stöd av hur argumentationen fördes inför 1991 års reform. Gemensam vårdnad framhölls då som en särskilt betydelsefull vårdnadsform, eftersom den innebar att fäder kunde bli delaktiga i barnets liv samt att fadern och barnet kunde ha en tätare och mer otvungen kontakt med varandra. I detta avseende har artikel 18.1 i barnkonventionen haft stor betydelse för att understryka att båda föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling. Uppfattningen att gemensam vårdnad leder till ett mer jämställt föräldraskap har nära kopplingar till synsättet att gemensam vårdnad leder till att barn får en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Flertalet gånger har det uttryckts att ett gemensamt rättsligt ansvar för barnet främjar goda förhållanden mellan barnet och båda föräldrarna.²⁹⁰

Ett annat synsätt innebär att gemensam vårdnad kan tillfredsställa föräldrarnas intressen av att ha en likställd position i förhållande till barnet. Inför 1976 års reform, som skäl för att gemensam vårdnad inte längre skulle vara förbehållet gifta föräldrar, anfördes att det kunde framstå som orättvist för den förälder som inte fick del i vårdnaden. Gemensam vårdnad beskrevs ha betydelse

²⁸⁸ Se avsnitt 3.3.

²⁸⁹ Se avsnitt 3.4.

²⁹⁰ Se avsnitt 3.2, 3.4, 3.5 och 3.7.

ur psykologisk synpunkt.²⁹¹ År 1991 gavs domstolen möjlighet att begränsa ett interimistiskt beslut till boendefrågan i de fall de tvistande föräldrarna hade gemensam vårdnad. Regeringen ansåg att det hade ett psykologiskt värde att ingen av föräldrarna framtogs vårdnaden i avvaktan på det slutliga avgörandet.²⁹² Senare föreslog 2014 års vårdnadsutredning att interimistiska beslut i vårdnadsfrågan skulle kräva särskilda skäl, bland annat med hänsyn till att det är ingripande för en förälder att förlora vårdnaden om sitt barn. Synsättet innebar att föräldrarnas egna känslor och upplevelser beaktades i syfte att förhindra vårdnadstvister. Det fanns en förhoppning om att konflikter skulle undvikas om ingen av föräldrarna ansåg sig förfördelad.

Med tiden har argumentationen förskjutits mot ett ökat fokus på individualisering, det vill säga att barnets bästa ska fastställas i varje enskilt fall. Uppfattningen om att gemensam vårdnad kan tillgodose föräldrarnas intressen har därmed fått en minskad betydelse. Fram till 1991 var en förutsättning för gemensam vårdnad att föräldrarna var överens om denna vårdnadsform. Kravet på enighet motiverades bland annat med att en förälder som inte ville utöva vårdnaden gemensamt skulle åläggas en alltför krävande uppgift att upprätthålla en nära kontakt med den andra föräldern. Fokus i argumentationen låg därmed på de olägenheter som gemensam vårdnad kunde innebära för den *förälder* som motsatte sig gemensam vårdnad. Huruvida det enskilda barnet kunde ha ett intresse av att vårdnaden utövades gemensamt i en sådan situation diskuterades inte. Enighetskravet ersattes av ett toleranskrav 1991. Gränsen sattes därmed vid en förälders motstånd till gemensam vårdnad, vilket tycks bero på att föräldrarnas intressen alltför beaktades. När toleranskravet togs bort 1998 uttalade regeringen att vårdnadsfrågan inte har med rättvisa mellan föräldrarna att göra, även om det kan ifrågasättas hur väl regeringens argumentation överensstämde med detta förtydligande.²⁹³ Det sagda innebär dock att domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad successivt har öppnats upp, men detta har skett parallellt med att barnets bästa har fått en mer framträdande plats i lagstiftningen. Utöver att toleranskravet togs bort 1998, fick barnets bästa en egen bestämmelse i 6 kap. 2 a § FB. År 2006 ändrades ordalydelsen i 6 kap. 2 a § FB från att barnets bästa skulle komma i främsta rummet till att bli avgörande. Detta föranledde sedermera att domstolen fick behörighet att besluta om gemensam vårdnad mot båda föräldrarnas vilja. Syftet med dessa ändringar har varit att komma bort från en ordning där föräldrarnas inställning väger tyngre än barnets bästa.

²⁹¹ Se avsnitt 3.2.

²⁹² Se avsnitt 3.4.

²⁹³ I propositionen fördes ett resonemang som antyder att föräldrarnas intressen inte helt hade övergetts, se avsnitt 3.5.

4.3 Gällande rätt i ljuset av den historiska utvecklingen

4.3.1 Föräldrars möjligheter till gemensam vårdnad

För frågan om föräldrar får gemensam vårdnad direkt eller i nära anslutning till barnets födsel har deras civilstånd betydelse. Om föräldrarna är gifta med varandra får de gemensam vårdnad automatiskt vid barnets födsel. Motsvarande gäller inte om föräldrarna är ogifta vid tidpunkten för barnets födsel. De ogifta föräldrar som är överens om att utöva vårdnaden gemensamt får i stället vända sig till domstol eller anmäla det till socialnämnden eller till Skatteverket.

Som nämndes ovan har gemensam vårdnad ansetts kunna främja ett jämställt föräldraskap i den meningen att både modern och fadern blir delaktiga i barnets liv och uppfostran. Ur denna synpunkt kan regleringen om vem som blir vårdnadshavare från födseln om föräldrarna inte är gifta, framstå som något oklar. En regel som hade gett ogifta föräldrar gemensam vårdnad automatiskt från faderskapsfastställelsen hade i högre grad erkänt principen om föräldrarnas gemensamma ansvar för barnet. Även utan en sådan regel vill jag dock påstå att lagstiftningen erkänner att ansvaret är gemensamt, eftersom vårdnadsformen enkelt kan etableras när föräldrarna är ense. En anmälan om gemensam vårdnad kan göras till Skatteverket digitalt inom 14 dagar från barnets födsel, i samband med att fader- eller föräldraskapet bekräftas. Därefter registrerar Skatteverket en sådan anmälan i enlighet med föräldrarnas önskemål, utan att göra en prövning av om det är det bästa för barnet i fråga. Det innebär att även olämpliga föräldrar kan få gemensam vårdnad, så länge de är överens.

Nuvarande regelverk kan även diskuteras utifrån de två synsätten att gemensam vårdnad kan minska konflikter och, i andra fall, skärpa konflikter. I diskussioner om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar har det framhållits att fler mödrar skulle komma att väcka talan om ensam vårdnad. Gemensam vårdnad har nämligen ansetts verka konfliktdrivande i situationer där föräldrar inte är eniga om att vårdnaden ska utövas gemensamt. Jag anser därmed att detta synsätt lever kvar, i och med att det inte finns någon möjlighet för ogifta föräldrar att få gemensam vårdnad utan att tillsammans vidta åtgärder. Samtidigt vill jag påstå att nuvarande ordning kan verka processdrivande, eftersom en fader som vill ha del i vårdnaden men inte tillåts av modern hänvisas till att väcka talan i domstol. Till detta kommer att samhället har blivit mer jämställt, varpå fler fäder synes vara beredda att processa för att få del i vårdnaden.

Ur ett annat perspektiv framstår regleringen som självklar. Som diskuterades ovan har individualisering präglat den senare rättsutvecklingen. En ordning där gemensam vårdnad schablonmässigt bedöms vara till barnets bästa i det

enskilda fallet rimmar illa med intresset av att barnets bästa ska fastställas i varje enskilt fall. Visserligen får gifta föräldrar gemensam vårdnad från födseln. Det innebär att vårdnadsformen schablonmässigt bedöms vara den bästa för alla barn som föds inom ett äktenskap. På gruppnivå lär denna reglering vara förenlig med barnets bästa, men det går inte att utesluta att det i ett enskilt fall kan pågå ekonomiskt eller psykiskt våld inom ett äktenskap som försvårar för den ena maken att begära äktenskapsskillnad. Om ett barn föds inom ett sådant äktenskap förefaller gemensam vårdnad inte vara till barnets bästa. Enligt mig skulle det dock inte vara önskvärt att pröva föräldrars lämplighet varje gång ett barn föds. En sådan reglering hade sannolikt varit ineffektiv. Det hade också dröjt innan barnen fick vårdnadshavare.

När det gäller föräldrar som bor tillsammans utan att vara gifta, anser jag att det finns skäl för att gemensam vårdnad bör följa automatiskt från faderskapsfastställelsen. I samband med 1991 års reform erkändes att situationen för barn vars föräldrar är sambor motsvarar den som råder i en familj där föräldrarna är gifta. På grund av praktiska hänsyn ansågs en sådan reglering dock inte lämplig. Det hänvisades till att samboförhållanden inte registreras och att folkbokföringen inte erbjuder tillräcklig säkerhet för frågan om det föreligger ett samboförhållande. Därmed kunde det uppstå osäkerhet om vem som är barnets vårdnadshavare. Dessa argument är således inte enbart uttryck för praktiska hänsyn. Det får antas att det inte är förenligt med barnets bästa om det råder oklarhet om vem som har rätt att fatta beslut för barnet. Jag vill dock påstå att praktiska problem inte föreligger på samma sätt i dag och att risken för sådan oklarhet därför är mindre. Det är i dag olagligt att vara felaktigt folkbokförd, varför folkbokföringen många gånger borde kunna visa om ett samboförhållande föreligger. Modern har identifierats vid födseln och fadern vid faderskapsfastställelsen. Om modern och fadern är folkbokförda på samma adress, bör slutsatsen kunna dras att de är sambor. En regel om automatisk gemensam vårdnad för sambor är också talande för vår tid, eftersom det är vanligt förekommande att skaffa barn utan att vara gift.

4.3.2 Vårdnad efter äktenskapsskillnad eller separation

Enligt gällande rätt är huvudregeln att föräldrar fortsätter ha gemensam vårdnad efter att de har skiljt sig eller separerat. Regleringen kan förstås utifrån två historiskt framträdande synsätt på gemensam vårdnad, dels att vårdnadsformen kan minska konflikter, dels att gemensam vårdnad tillgodoser barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Det ligger i sakens natur att föräldrar som står inför äktenskapsskillnad eller separation ofta är oense. Om gemensam vårdnad inte hade varit tillåtet för särlevande föräldrar, hade vårdnadsfrågan kunnat skapa ytterligare motsättningar i en redan ansträngd situation. Ur barnets synpunkt är det antagligen bäst om vårdnadstvister mellan föräldrarna kan undvikas, genom att båda föräldrarna får stå kvar som vårdnadshavare. Samtidigt kan det i andra fall vara förenligt med barnets bästa att vårdnadsfrågan blir föremål för

domstolsprövning. Därför kan domstolen ex officio upplösa den gemensamma vårdnaden i mål om äktenskapsskillnad. Däremot finns det ingen sådan möjlighet för domstolen vid separation. I riksdagsdebatten inför 1976 års reform, uttryckte Lindquist²⁹⁴ att det var verklighetsfrånvänt att tro att vårdnadstvisterna skulle minska genom att frånskilda föräldrar gavs möjlighet att ha gemensam vårdnad. Hon ansåg att frånskilda många gånger saknar förutsättningar att utöva vårdnaden gemensamt. Jag är beredd att hålla med henne. Om relationen är konfliktfylld kan det leda till återkommande låsningar. Till slut blir den enda utvägen att tvista i domstol. Därför kan ambitionen att öka antalet frånskilda och separerade föräldrar med gemensam vårdnad ha resulterat i fler vårdnadstvister jämfört med tidigt 70-tal, då endast en förälder kunde vara vårdnadshavare efter äktenskapsskillnad eller separation. Jag anser att gemensam vårdnad inte nödvändigtvis leder till att barnet får en god och nära kontakt med båda föräldrarna, åtminstone inte om det förekommer ständiga konflikter som påverkar barnet negativt. I sådana situationer kan behovet av en nära och god kontakt bättre tillgodoses genom att en förälder har ensam vårdnad, samtidigt som barnet har ett regelbundet umgänge med den andra föräldern.

4.3.3 Omständigheter som ska beaktas vid prövningen av vårdnadsfrågan

Vid prövningen av vårdnadsfrågan ska domstolen fästa särskilt avseende vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor om barnet. Utformningen av 6 kap. 5 § andra stycket FB återspeglar uppfattningen att reglerna om gemensam vårdnad kan ha betydelse för konfliktnivån mellan föräldrar. Tidigare skulle domstolen särskilt beakta föräldrarnas samarbetsförmåga. Ett sådant fokus gav incitament för en förälder som motsatte sig gemensam vårdnad att konstruera eller spä på konflikter, för att på så sätt kunna styrka en bristfällig samarbetsförmåga hos den andra föräldern. *2014 års vårdnadsutredning* fann därmed att regleringen hade verkat konflikt drivande. Dagens reglering innebär att den andra föräldern i en sådan situation lättare kan visa att han eller hon kan ta ett gemensamt ansvar, genom att peka på beslut som har kunnat fattas. Den konfliktskapande föräldern riskerar i sin tur att framstå som en mindre lämplig vårdnadshavare, eftersom ett sådant beteende kan tyda på en bristande förmåga att sätta barnets behov främst.

Vid helhetsbedömningen av barnets bästa ska domstolen även beakta barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Kontaktprincipen omnämns dock inte längre i 6 kap. 2 a § andra stycket FB. Som diskuterades ovan har kontaktprincipen länge varit ett framträdande argument för gemensam vårdnad. Med beaktande av den historiska utvecklingen kan kontaktprincipens minskade betydelse därför antas leda till en minskning av antalet

²⁹⁴ Se avsnitt 3.2.

domar om gemensam vårdnad. Detta var också *Trygghetsutredningens* slutsats.²⁹⁵

Trots att avsikten med 2025 års reform inte var att minska antalet domar om gemensam vårdnad, anser jag att själva acceptansen av att det är en möjlig konsekvens tyder på att det har skett en förskjutning i synen på gemensam vårdnad. Reformerna 1976, 1983, 1991 och 1998 syftade alla till att fler föräldrar skulle ha gemensam vårdnad. År 1991 infördes en egen bestämmelse som innebar att barns behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna skulle beaktas särskilt vid fastställandet av barnets bästa. Enligt bestämmelsens författningskommentar ansågs barnets bästa på gruppnivå vara att domstolen så långt som möjligt beslutade om gemensam vårdnad. I propositionen till 1998 års reform diskuterades till och med om ensam vårdnad kunde utmönstras. Jag anser att det finns en tydlig kontrast här. I och med 2025 års reform synes det främsta intresset vara att förhindra att barn far illa. Att reformen kan leda till färre beslut om gemensam vårdnad har inte ansetts vara ett skäl för att avstå från att genomföra den.

Det är emellertid fortfarande tvetydigt om 2025 års reform kommer att leda till att det beslutas om gemensam vårdnad i färre fall. Enligt Ryrstedts analys av rättstillämpningen efter 1998 års reform, fanns det en tendens hos domstolarna att övertolka kontaktprincipen vid fastställandet av barnets bästa i enskilda fall. Inför 2006 års reform uttalades att kontaktprincipens betydelse inte fick resultera i schablonmässiga beslut om gemensam vårdnad. Det ter sig därmed mindre sannolikt att dagens domare övertolkar kontaktprincipen vid fastställandet av barnets bästa. Om en sådan tendens fortfarande kan observeras, finns det dock skäl att förvänta sig en framtida utveckling som innebär att det döms till gemensam vårdnad i färre fall. Det görs nämligen än idag en koppling mellan gemensam vårdnad och kontaktprincipen. Ett exempel på detta är att regeringen inför 2025 års reform hänvisade till 6 kap. 3 § FB, som stipulerar att gemensam vårdnad som huvudregel består efter äktenskapsskillnad. Regeringen hänvisade till bestämmelsen för att underbygga sitt resonemang om att FB bygger på uppfattningen att barn har ett behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Mot en sådan slutsats talar möjligen det hovrättsavgörande som meddelades efter 2025 års reform.²⁹⁶ I avgörandet tillmättes kontaktprincipen avgörande betydelse i vårdnadsfrågan, trots att föräldrarna verkade ha vissa samarbetssvårigheter i frågor kopplade till vårdnadsansvaret. Avgörandet är emellertid inte nödvändigtvis representativt för hur domstolar väger in kontaktprincipen vid bedömningen av om föräldrarna ska ha gemensam vårdnad. Till detta kommer att hovrätten kan ha bedömt att barnen i fråga har ett särskilt stort

²⁹⁵ Se avsnitt 3.9.

²⁹⁶ Se avsnitt 3.9.

behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Bedömningen är i så fall välavvägd.²⁹⁷

I ljuset av detta är det intressant att blicka tillbaka till vad 2002 års vårdnads-kommitté fann vid sin uppföljning av 1998 års reform. Kommittén anförde att domstolarna dömde ut gemensam vårdnad i relativt stor utsträckning, trots påståenden om övergrepp inom familjen. En förklaringsmodell ansågs då vara att lagtexten föreskrev att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna skulle beaktas särskilt, medan risken för att barnet far illa (endast) skulle beaktas. Utifrån denna förklaringsmodell kan följden av 2025 års reform bli att det beslutas om gemensam vårdnad i färre fall, om domstolarna i fler situationer ger risken för att barnet far illa utslagsgivande betydelse vid helhetsbedömningen av barnets bästa. Detta eftersom risken för att barnet eller någon annan familjemedlem far illa ska beaktas särskilt enligt 6 kap. 2 a § andra stycket FB. Kontaktprincipen och övriga relevanta omständigheter i det enskilda fallet ska beaktas.

Att risken för att barnet far illa ska beaktas särskilt kan förstås utifrån den historiska utvecklingen. I motiven anförde både *Trygghetsutredningen* och regeringen att kontaktprincipen historiskt sett har fått väga tyngre i rättstillämpningen än risken för att barnet far illa. Regeringen uttalade därför att risken för att barnet far illa *inte* ska vägas mot kontaktprincipen. Påståendet är något förvirrande, eftersom barnets bästa ska fastställas genom en *sammanvägd* bedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Det innebär att risken för att barnet far illa ska vägas mot kontaktprincipen i vissa fall, som HD gjorde i NJA 2023 s. 1018.²⁹⁸ Om regeringens påstående är korrekt, innebär det att gemensam vårdnad alltid kommer att vara utesluten om det föreligger en i juridiskt hänseende relevant risk för att barnet kommer att fara illa. Ett sådant synsätt skulle innebära att en konstaterad risk får en avgörande betydelse vid bedömningen av vårdnadsfrågan, snarare än att utgöra en faktor som väger tungt i helhetsbedömningen av barnets bästa. Inför reformerna 1998, 2006 och 2007 förordade riksdagsledamöterna Linderborg²⁹⁹, Gerdin³⁰⁰ och Blom³⁰¹ att gemensam vårdnad skulle vara utesluten i alla fall där det förekommit våld eller annars förelåg en sådan risk. Denna ståndpunkt fick inte genomslag i då gällande rätt, med hänsyn till att barnets bästa ska fastställas efter en samlad bedömning. Jag anser därför att regeringens ställningstagande inför 2025 års reform ger uttryck för ett förändrat synsätt som kan komma att leda till fler beslut om ensam vårdnad.

²⁹⁷ Se avsnitt 2.5.1.4.

²⁹⁸ Se avsnitt 2.5.1.3.

²⁹⁹ Se avsnitt 3.5.

³⁰⁰ Se avsnitt 3.7.

³⁰¹ Se avsnitt 3.8.

4.3.4 Domstolens behörighet att besluta om gemensam vårdnad i vårdnadstvister

Domstolen ska avgöra vårdnadsfrågan utifrån barnets bästa och får därmed besluta om gemensam vårdnad mot båda föräldrarnas vilja. Regleringen bottenar i en tanke om ökad individualisering. Fram till att toleranskravet infördes 1991 präglades synsättet av ett svart-vitt tänkande. Om föräldrarna inte var överens om hur vårdnaden skulle ordnas, skulle de heller inte kunna enas i frågor som är kopplade till vårdnadsansvaret. Synsättet innebar att gemensam vårdnad var opraktisk i de fall föräldrarna inte var överens om att utöva vårdnaden gemensamt, eftersom beslut i vårdnadsangelägenheter kunde fördröjas. Uppfattningen var att en sådan ordning aldrig kunde vara förenlig med barnets bästa. Enligt gällande rätt kan föräldrar i det enskilda fallet bedömas ha förmåga att fatta nödvändiga beslut om barnet och ta ett gemensamt ansvar, trots att båda är negativt inställda till gemensam vårdnad. Detta gäller inte för alla föräldrar, men kanske för några.

4.3.5 Interimistiska beslut i vårdnadsfrågan

Om ett interimistiskt beslut är nödvändigt ska domstolen utifrån barnets bästa bedöma om beslutet ska avse vårdnaden eller begränsas till boendefrågan. Barnets bästa ska vara avgörande, precis som vid en slutlig prövning av vårdnadsfrågan. Möjligheten att meddela interimistiska beslut enbart gällande boendet infördes genom 1991 års reform, vilken vilade på ett synsätt där gemensam vårdnad ansågs tillgodose föräldrarnas intressen av rättvisa och likställdhet.³⁰² Jag anser att gällande rätt inte längre präglas av det synsätt som låg till grund för 1991 års reform. Sedan dess har det uttalats att vårdnaden om barn inte har med rättvisa mellan föräldrarna att göra. Det har vidare införts en uttrycklig bestämmelse som fastslår att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad. Det innebär att det i bedömningen kan beaktas att det är ingripande att förlora vårdnaden om sitt barn, men det som i slutändan ska väga tyngst är vad som är bäst för barnet. Av propositionen till 2021 års reform framgår emellertid att det i många fall inte är nödvändigt att interimistiskt besluta om upplösning av den gemensamma vårdnaden.³⁰³ Enligt min mening ger detta uttryck för synsättet att gemensam vårdnad i de allra flesta fall är en bra vårdnadsform för barn och föräldrar.

4.4 Avslutande kommentar

Inledningsvis nämndes att hela 92,92 procent av alla föräldrar i Sverige har gemensam vårdnad. Möjligen är denna siffra inte särskilt överraskande eftersom FB erbjuder stora möjligheter för föräldrar att utöva vårdnaden gemensamt. Jag vill dock påstå att det har skett en förskjutning i synen på gemensam vårdnad över tid. När domstolarna fick en mer omfattande behörighet att besluta om gemensam vårdnad 2021 motiverades det inte genom att lovprisa vårdnadsformen. Gemensam vårdnad beskrevs som en bra

³⁰² Se avsnitt 4.2.

³⁰³ Se avsnitt 2.5.3.

vårdnadsform i de allra flesta fall, men regeringen betonade även att ensam vårdnad kan vara mer förenligt med barnets bästa i vissa fall. Enligt min mening har detta inte uttryckts på ett lika övertygande sätt inför tidigare reformer, där det exempelvis har framhållits att gemensam vårdnad *i de helt övervägande antalet fall* är att föredra framför ensam vårdnad.³⁰⁴ Till detta kommer att *Trygghetsutredningens* och regeringens resonemang inför 2025 års reform ger uttryck för att målsättningen inte längre är att öka användningen av gemensam vårdnad. Intresset av att förhindra familjevåld har vuxit sig starkare. Det återstår att se hur synen på gemensam vårdnad fortsätter att utvecklas.

³⁰⁴ Se avsnitt 3.4.

Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Offentligt tryck

Författningar och Sveriges internationella överenskommelser

SFS 1949:381.

SFS 1973:646.

SFS 1976:612.

SFS 1983:47.

SFS 1990:1526.

SFS 1998:319.

SFS 2006:458.

SFS 2021:528.

SFS 2024:1174.

SFS 2025:402.

SFS 2025:1289.

SFS 2025:1490.

SÖ 1990:20.

Utredningsbetänkanden

SOU 1972:41 Familj och äktenskap 1.

Ds Ju 1975:17 Faderskap och vårdnad.

SOU 1979:63 Barnets rätt 2 – Om föräldraansvar m.m.

Ds S 1981:18 Ensamförälder 1980: en empirisk studie av levnadsförhållanden för ensamboende respektive sammanboende vårdnadshavare och deras barn genomförd av Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.

Ds 1989:52 Vårdnad och umgänge.

Ds 1995:2 Pappagruppens slutrapport.

SOU 1995:79 Vårdnad, boende och umgänge.

Ds 1999:57 Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar.

SOU 2005:43 Vårdnad – Boende – Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar.

SOU 2007:52 Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m.

SOU 2017:6 Se barnet!

SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt.

SOU 2022:71 Tryggare hem för barn.

Propositioner

Prop. 1917:33 Kungl. Maj:ts nåd. proposition till riksdagen med förslag till lag om barn utom äktenskap m.m.

Prop. 1920:15 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till ny giftermålsbalk m.m.

Prop. 1949:93 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till föräldrabalk, m.m.

Prop. 1973:32 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.

Prop. 1975/76:170 om ändring i föräldrabalken, m.m.

Prop. 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m.m.

Prop. 1989/90:107 om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.

Prop. 1990/91:8 om vårdnad och umgänge.

Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge.

Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler.

Prop. 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn.

Prop. 2020/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister.

Prop. 2020/21:176 Modernare regler för bekräftelse av föräldraskap, faderskapsundersökning och för att åstadkomma könsneutral föräldraskapspresumption.

Prop. 2024/25:10 Tryggare hem för barn.

Utskottsbetänkanden

Bet. LU 1973:20 Lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.

Bet. 1975/76:LU33 Om ändring i föräldrabalken m.m.

Bet. 1982/83:LU17 Om vårdnad och umgänge.

Bet. 1990/91:LU13 Vårdnad och umgänge.

Bet. 1997/98:LU12 Vårdnad, boende och umgänge.

Bet. 2005/06:LU27 Nya vårdnadsregler.

Övrigt riksdagstryck

Register till Riksdagens Protokoll med Bihang 1961–1970. Första bandet. Personregister. [cit. personregister till prot. med bihang 1961–1970].

Mot. 1973:1795 av herr Romanus (FP) i anledning av Kungl. Maj:ts proposition 1973:32 med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.

Rskr. 1973:256.

Mot. 1975/76:2417 av herr Hermansson (VPK) m.fl. med anledning av propositionen 1975/76:170 om ändring i föräldrabalken, m.m.

Prot. 1975/76:142. Måndagen den 31 maj.

Prot. 1975/76:143. Tisdagen den 1 juni.

Mot. 1981/82:2516, Inger Lindquist (M) m.fl., Vårdnad och umgänge m.m. (prop. 1981/82:168).

Mot. 1982/83:7, Lennart Andersson (S) m.fl., Vårdnad och umgänge m.m. (prop. 1981/82:168).

Prot. 1982/83:63. Onsdagen den 19 januari.

Prot. 1990/91:39. Onsdagen den 5 december.

Prot. 1997/98:108. Torsdagen den 14 maj.

Mot. 2005/06:L26, Viviann Gerdin (C) m.fl., Nya vårdnadregler (prop. 2005/06:99).

Mot. 2005/06:L292, Tasso Stafilidis (V), Barn vid tvister om vårdnad, boende och umgänge.

Rskr. 2005/06:309.

Prot. 2020/21:127. Onsdagen den 26 maj.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1989 s. 335.

NJA 1992 s. 93.

NJA 1999 s. 451.

NJA 2000 s. 345.

NJA 2006 s. 26.

NJA 2007 s. 382.

NJA 2020 s. 761.

NJA 2023 s. 1018.

NJA 2024 s. 480.

Hovrätterna

RH 1998:85.

Svea hovrätt, dom 2020-11-02 i mål T 209–20.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2021-12-22 i mål T 364–21.

Svea hovrätt, dom 2025-02-21 i mål T 3791–24.

Svea hovrätt, dom 2025-02-25 i mål T 4580–24.

Övrigt

Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, remissyttrande över utredningsbetänkandet *Se barnet!* (SOU 2017:6), 2017-05-29, Dnr V 2017/362, tillgängligt på <www.regeringen.se> (besökt 2026-04-01). [cit. Juridiska fakulteten vid Lunds universitet (2017)].

Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, studentpolicy för generativ artificiell intelligens (GAI) i undervisning och examination (2023-12-06, STYR 2023/2719), tillgängligt på <www.jur.lu.se> (besökt 2026-05-18). [cit. Juridiska fakulteten vid Lunds universitet (2023)].

Statistikmyndigheten SCB, 'Vårdnadshavare för hemmaboende barn 0–17 år, antal efter kön, sortvariabel, vårdnadshavare och år.'
< <https://www.statistikdatabasen.scb.se/sq/175064> > (besökt 2026-05-22).
[cit. Statistikmyndigheten SCB < <https://www.statistikdatabasen.scb.se/sq/175064> >].

LITTERATUR

Björverud, Julia (2024), *Offentlighetsprincipen: lagstiftarens avvägningar mellan handlingsoffentlighet och sekretess 1809–1980*. Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet. [cit. Björverud (2024)].

Dahlman, Christian (2019), 'Begreppet rättskälla', i: Dahlman, Christian och Wahlberg, Lena (red.), *Juridiska grundbegrepp: en vänbok till David Reidhav*. Lund: Studentlitteratur. [cit. Dahlman (2019)].

Eiserman, Christer (2012), 'Familjerättsadvokat i ett föränderligt samhälle', i: Ramberg, Anne, Knutson, Tom och Andersson, Magnus (red.), *Sveriges advokatsamfund 125 år: 1887–2012*. Stockholm: Sveriges advokatsamfund. [cit. Eiserman (2012)].

Gustafsson, Kristian (2022), *Barnets bästa vid utmätning och exekutiv försäljning av bostäder i svensk utsökningsrätt*. Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet. [cit. Gustafsson (2022)].

Gustafsson, Kristian (2026), 'Barnets föräldrar och vårdnadshavare', i: Gustafsson, Kristian (red.), *Svensk Barnrätt – introduktion till barnkonventionen som avtal och lag*. Lund: Studentlitteratur. [cit. Gustafsson (2026b)].

Gustafsson, Kristian (2026), 'Kontaktprincipen enligt gällande rätt.' *SvJT* s. 107–123. [cit. Gustafsson (2026a)].

Hafström, Gerhard (1971), 'Rättshistoriska perspektiv.' *SvJT* s. 88–101. [cit. Hafström (1971)].

Kaldal, Anna (2010), *Parallella processer – en rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*. Stockholm: Jure Förlag. [cit. Kaldal (2010)].

Kleineman, Jan (2025, 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Lund: Studentlitteratur. [cit. Kleineman (2025)].

Lagerberg, Dagmar och Sundelin, Claes (2000), *Risk och prognos i socialt arbete med barn: forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia. [cit. Lagerberg och Sundelin (2000)].

Modéer, Kjell Å (2009), *Juristernas nära förflutna: rättskulturer i förändring*. Stockholm: Santérus. [cit. Modéer (2009)].

Modéer, Kjell Å (2010), *Historiska rättskällor i konflikt: en introduktion i rättshistoria*. 3 uppl. Stockholm: Santérus. [cit. Modéer (2010)].

Mägi, Erik och Zimmerman, Lina-lea (2015), *Stjärnfamiljejuridik: svensk familjelagstiftning ur ett normkritiskt perspektiv*. Malmö: Gleerups utbildning. [cit. Mägi och Zimmerman (2015)].

Ryrstedt, Eva (2009) 'Barnets bästa och vilja i domstol.' *SvJT* s. 1013–1037. [cit. Ryrstedt (2009)].

Sandgren, Claes (2025), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*. 6 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik. [cit. Sandgren (2025)].

Schiratzki, Johanna (1997), *Vårdnad och vårdnadstvister*. Doktorsavhandling. Stockholm: Norstedts Juridik. [cit. Schiratzki (1997)].

Schiratzki, Johanna (2019), *Barnrättens grunder*. 7 uppl. Lund: Studentlitteratur. [cit. Schiratzki (2019)].

Schiratzki, Johanna (2025), *Relationsrätt: barn och föräldrar*. 2 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik. [cit. Schiratzki (2025)].

Singer, Anna (2007/08) 'Samarbetsförmåga och gemensam vårdnad.' *JT* s. 148–155. [cit. Singer (2007/08)].

Singer, Anna (2014) 'Gemensam vårdnad för alla föräldrar – Barnets bästa eller social ingenjörskonst?' *SvJT* s. 348–356. [Singer (2014)].

Singer, Anna (2024), *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. 8 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik. [cit. Singer (2024)].

Sjösten, Mats (2024), *Vårdnad, boende och umgänge: samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser*. 6 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik. [cit. Sjösten (2024)].